

(יט) ה' עוזי . תשובת ירמיה להשיב חרון אף ה' מעל עמו : אליך גרים יבאו וגו'. אל יחר אפך על אלה שחללו את ארצך . כי הלא הנה יוסף נא שכל יושבי תבל אליך יבאו ויכירו אלהותך . ומה לך אם אלה פוזרים אותך : עוזי ומעוזי . העוז הוא הכח והגבורה . והמעוז הוא מקום מבצר : (כ) היעשה לו . המעך דברי הגוים לעתיד לבא : והמה לא אלהים . השאלה ההללית יש במשמעה תשובה בהפך מלשון השאלה . והנה הטעם . היעשה לו ^{ה' יי} אדם אלהים ? לא כן . ואותם אלהים שיעשה . באמת אינם אלהים : (כא) לבן . תשובת האל כי לא יאבה לסלוח ; והנה אחר . הגוים שלא נגליתי להם הם עתידים לבא אלי ולהכיר טעותם . וישראל שטודעת להם מנחם דורות אינם רוצים להכיר ייחודי . לכן הנני מודיעם וגו' :

יז.

(א) חטאת יהודה . ביאר הטעם למה לא יוכל לסלוח להם . כי חטאתם : והיא ע"ז שלהם . חקוקה על לוח לבם . ולא יסורו ממנה : שמיר . הדיאמנט נקרא בערבי סאמור . וכן תרגם ירונימוס : חרושה . כמו חרות על הלוחות : בחלוק ש"ן בתי"ו . ואולי חרת נזר מן חרש . כי גם המרישה חקוקה בקרקע : ולקדנות מזבחותיכם . הכוונה כי במזבחות העשויים לשם ה' היו חקוקים לורת ע"ז . בהרבה ספרים כתוב מזבחותיהם : (ב) בזכור בניהם : כמו שהם זוכרים בניהם . כך היו זוכרים מזבחותם ואשריהם . שהם אלל עץ רעק וגו' (רש"י רד"ק ודון יצחק) : (ג) הררי בשדה . אחר שהזכיר מזבחותם ואשריהם על גבעות הגבוהות . קרא דרך לעג לכל אנשי יהודה בכני הררי בשדה . יושב בהר ובשדה רחוק מן היישוב : במותיך בחטאת וגו' . במותיך אתן לבן מפני החטאת אשר בכל גבולך (מוהר"ר שלמה חפץ) וכן נראה דעת בה"ט : (ד) ושחממתי ובך . מלת ובך קשה . ראיתי ושמעתי וחדשתי בה פירושים הרבה . ולא נתקרה דעתי באחד מהם . ויש שהגיהו במקום ובך ירך . שמוט ירך מנחלתך ; ואחרים אמרו כי מלת ובך יתרה מכל וכל ושמטתה מנחלתך . תנתק ותתרחק מארצך . וכטעם כי שמוט הבקר (שמואל ב' ו' ו'). ואולי יתכן שהה"א היתרה שבסוף ושמטתה היתה מתחלפת ח"ת . ושמטת חובך . והוא מל' שמוט כל בעל משה ידו (דברים ט"ו ב'). וחוב נמצא ביחזקאל (שהיה בזמן ירמיה) חבולתו ^{חוב ישיב} (יחזקאל י"ח ז'). והכוונה (כפי רש"י) כטעם אז תראה הארץ את שבחתיים כל ימי השמה תשובות את אשר לא שבחם בשבחתיים בשבחם עליה (ויקרא כ"ו ל"ד ול"ה) . והנה בעל הקרקע הוא כמו בעל חוב הנושה בו . והקרקע חייב לשלם לו תבואה בכל שנה ושנה . והתורה למה ששמוט ידיו מאותם שאנו נושים בהם בשנת השמטה . וגם הן האדמה לטויו לשמוט ידיו השנה ההיא . והם לא עשו כן . והנה מודיעם

כי יגלו מעל אדמתם. ואז בעל כרחם ישמטו חובם מנחלתם. ואדמתם לא תוכרח עוד לתת להם כחה. ובהפך הם עצמם בגלותם אל ארץ אחרת יוכרחו לעבוד את אויביהם אשר לא יתנו להם מנוחה ומרגוע בשום זמן. ובאדרת"ך פירשתי בלי תיקון חשמוט וחשבות מעבודת האדמה. כל' מלעבוד כך בגלותך. חשמוט מעבודת נחלתך. אבל מעבוד את אויבך:

(ה) ארור הגבר אשר יבטח באדם. רד"ק דון יצחק (ורו') פירשו שהיה ישראל בוטח על מצרים. וכן ישעיה אומר ומצרים אדם ולא אל וסוסיים נשר (ל"א ג') ארור הפך-ברוך. בענינו בלתי מלחמים כמו ואשר תאר יואר: ודעו. חזקן ומבטחו. כמו שהזרוע חזק הנוף:

(ו) והיה בערער. ל' עריה וערוס. וכן עירי: וכאן ענינו נטע ערוס בלא עלה ופרי. וכן פנה אל חפלת הערער. אדם ערוס מכל טוב

(רו'). בערער בערבה. כמו הערער של הערבה. כמו חיתו צינר. הרי בגלגוע. וכן חררים במדבר. מקומות שרופים ויבשים של מדבר:

(ח) ולא יראה כי יבא חם. כתיב ולא ירא. ואפשר לקרוא ירא. כלומר יירא. וכן חרגמו האלכסנדרי והסורי ויירונימוס. ויש סו'ע

ממליצת ולא ירא שחוריו. ובעלי הנקוד ראו להשוותו עם ולא יראה כי יבא טוב. וכן היה קורא יונתן:

(ט) עקב הלב מבר. מדבר על שלום בן יאשיהו (ע' למטה ג'ב י"א) ואומר שהיה לבו מלא מרמה יותר מכל אדם. והוא אנוש ואין לו רפואה. כן השכיל לפרש יונתן דוד מיכאילים. ובפירוש זה במר ר' שלום הכהן ז"ל כפירושו לירמיה המדפס בפירושא בשנת התק"ע לתשלום פירוש ר' דוד אונטעמאסער שפירש עד סימן י"א. ואח"כ חלה את עיניו:

(י) אני ה' חוקר לב. אל יחשוב מי ידענו כי אני ה' ונו': ולתת. ואני לתת. אני עתיד וקרוצ לתת. כמו שומר תבונה למנא טוב (משלי י"ט ח'). וכמו שפירשתי למחר שלל (ישעיה ח' א').

(יא) קורא דגר וגו'. כחרגוס יונתן ופירוש רד"ק: ונאמר על שלום בן יאשיהו. וכן אמר עליו למטה (כ"ב י"ג) הוי בונה ביתו בלא דק וגו':

דגר. עין פירושי בישעיה ל"ד ט"ו: יהיה נבל. נבזה כנבלה:

(יב) כסא כבוד מרום מראשון וגו'. הם דברי ירמיהו. והנה כל המפרשים פירשו מרום מראשון כענין נכון כסאך מאז. אמנם לא מלאנו מראשון על הסוראה הזאת. מלבד כי נכון כסאך מאז אינו אמור על בית המקדש כמו הכסא הסוכך כאן שהוא מקום מקדשו. כלומר המקום שהוא מקדש אללנו. וכל לפרשו כמשמטו: מרום יותר מן הראשון. כטעם גדול יהיה כבוד הבית הזה האחרון מן הראשון (חגי ב' ט'): והנה ירמיהו התחיל דבורו בשבח של הקב"ה וזכרון ימות המשיח כמו שאמר למעלה אליך גוים יבאו מאפסי ארץ וגו'. אף כאן אמר ידעתי ה' כי ברוך הגבר אשר יבטח בך. כי גם

ימים יבאו שיבנה בה"מ שני או שלישי שיהיה מרום לכבוד ולתפארת מן הראשון :
(יג) מקוה ישראל וגו' . גם זה כהקדמה . ידעתי כי כך ראוי לקוות וכל
עוזבך ינוסו. וידעתי כי הסמים ממני וממלאים לשמוע אל דברי אשר אדבר
בשמך רעה תבא אליהם . כי בעזבם דברי הנביא . הם עוזבים . מקור מים
חיים . כל' עוזבים אותך : בארץ יבתבו . (Grotius) ואחריו שווררער ורוז'
פירשו יהיו נכתבים בעפר . כלומר ימחה שםם כאילו הוא כתוב בעפר . אך
לפי זה בעפר ה"ל"ל . ונ"ל בהפך . שיהיו נכתבים בארץ החיים . כל' ישארו
למזכרת עולם שהכל יאמרו . פלוני ופלני שעזבו את ה' כך וכך אירע להם :
וסורי . הסמים מעלי . כמו קמי הקמים עלי . וסור בינוי פעול . כמו
מוליס שובי מלחמה :

(יד) רפאני וגו' . אחר מה שהקדים בשבח האל . ערך לפניו תפלתו .
שירפאהו באופן שיהיה נרפא באמת . ויושיעוהו חשועה שלמה . והכוונה
שיצילנו מרודפיו שלא יזיקוהו . וכמו שמפרש :

(טו) ואני לא אצתי מרועה אחריו . אחרי חקירת ימים ושנים לא מצאתי
למלות אלו פירוש מדויק המתיישב על הדעת. ועתה (שבת ט"ו) נראה
לי כי במקום מרעה ל"ל פְּרִיעָה . וידוע כי הכ"ף והמ"ם קרובות הרבה במכתב
שומרוני שהוא "העברי הקדמון . והכוונה אני לא הפצתי כך שתקיים
דברך . וכמו שמפרש והולך ויום אנוש לא התאזיתי : אצתי . כמו ויאליו
התלככים בלוט : ופי' מלה טבעית . כמו בל' איטלקי aizzare ובל' אשכנז
hetzen . ואמר אחריו ולא אמר כך בעבור מלת פְּרִיעָה . שענינו כמו שהרועה
הולך אחרי הצאן ודוחק אותן ללכת למקום שהוא רועה . כן אני לא הלכתי
אחריו להפזיר כך שתמהר ותחיש מעשיך למען יראו : ויום אנוש . יום רעה
גדולה שאין תקוה להמלט ממנה . כמו ויאמם (שמואל ב' י"ב ט"ו) ועיין
למעלה ט"ו י"ח . ולמעלה י"ח י"ב :

(יז) אל תהיה די למחיתה . א"כ אל תהיה אתה סבת שבירי . כי ירדפוני
על אודות נבואותי : מחסי אתה . הנביא כמשיב לעצמו "חלילה שיהיה
הכל סבת שבירי . כי בהפך הוא מחסי ביום רעה :

(יח) משנה שברון . שברון כפול . כמו לחם משנה . כסף משנה . ומשנה
כסף . זה כשהוא מוכרת (נקוד סגול) . אבל כשהוא סמוך לדבר אחר
ענינו שני לו כלומר שזה לו או דומה לו . כמו את משנה התורה הזאת : משנה
עונם (למעלה י"ו י"ח) . וכן כשאחריו למ"ד . משנה למלך . שני למלך . וכן
מרכבת המשנה (בראשית מ"א מ"ג) שהיא משנה למרכבת המלך . שהיא שניה
לה במעלה . וטעם שברון כפול שברון גדול :

(יט) כה אמר . תחלת נבואת אחרת : בשער בני העם . אחר משערי
ירושלם שהיה נקרא כן ע"ש רוב הסננסים והיוצאים בו . ולזהו שידבר
הדברים האלה שם תחלה ואח"כ בשאר השערים :

(כ) מלכי יהודה . המלך ובניו העתידים לשבת על כסאו . או המלך והשרים :

(כא) ואל תשאו משא ביום השבת והבאתם בשערי ירושלים. שלא יביאו תבואה ופירות וכל מנח מן הכפרים ומן השדה אל העיר. ודבר אל המלכים כי המלכים היו מצויים לעבדיהם שיביאו להם זריהם מן השדה. וזו מלאכה גם מלאכת עבודה. ויגיעה. ואף אם יושם המשא על הכהמה או בעגלה. הנה היהודי מצווה על שביתת עבדיו ובהמתו. והנה כאן לא נזכר "ענין הממכר. ובנחמיה (י"ג) נזכר. ונ"ל כי באמרו בשערי ירושלים הכוונה להביא אל הרחוב למכור. שאם לא כן מלת שערי מיותרת. כי נראה שהיה חללס רחוב הממכר אלל שערי העיר. וכן כתוב טאה סלת בשקל וגו' בשער שחרון (מ"ב ז' א'). ומזה בלשון חכמים קוראים למחיר התבואות שער. כגון שער הזול. שער הגבוה. שער מקומו (מעשר שני פרק ד') שער הפירות (ב"מ ע"ד). וכן בארמית חרעא. והנה זה דומה למה שאומרים באיטלקי וטרפטי (mercato. marche) על המחיר. ותחלת הוראת המלה על הרחוב שמוכרים שם. ומזה לי שער ושיעור. כלם נגזרים משער. ונראה ג"כ כי לכך נקרא הרחוב חוץ (חוות ירושלים) מפני שהיה סמוך לשער העיר חוץ מן המקום המיושב:

(כב) ולא תוציאו משא מבתיכם. להביא אל הרחוב למכור. ואין לדחוק ולפרש כרד"ק ולא תוציאו מבתיכם חוץ לעיר. כי לפירושנו המקרא מדויק. ורבותינו פירשו הענין על איסור ההולאה והכנסה. ואמרו שהזכיר ההבאה מחוץ לעיר. כי ירושלים היו דלתותיה נעולות כלילה וסיה מותר להוציא ולהכניס בתוכה. ואם היה הדבר כן. לא היה לו לסתום ולא תוציאו משא מבתיכם בלי שזכיר מחוץ לעיר. ולפי דרכנו הזכיר המשא והמתן כי הוא חלול קדושת השבת בפומבי כי כשהמשא והמתן מותר כל העם עוסקים בצרכיהם. ואין קדושת השבת נכרת כלל. ואף מדברי נחמיה נראה ברור כי הקנין עצמו איסור בלא הולאה. והכנסה מחוץ לעיר. כי נחמיה קצף על "שהגורים היו מביאים דג וכל מנח. ומוכרים בשבת לבני יהודה. א"כ היהודים לא היו אלל קונים מן הגוים בחוץ העיר. וזה היה רע בעיני נחמיה. וזהו המכירה והקנין איגנה בעצמה מלאכה ואיגנה אסורה אלל משום גזרה שמה יכתוב (רמב"ם הלכות שבת פרק כ"ג). אמנם כשהעם עושה אותה בפומבי. קדושת יום השבת מתחללת. ויום השבת היה אות מבדיל בין ישראל לעמים. כי נראה שלא היה לעכו"ם שום חג החזר אחר מספר קטן של ימים כזה או קרוב לזה. ובחלול השבת היו ישראל מתרמים לגוים ושוכחים את ה' אלהיהם. ע"כ הוכיחם הנביא על זה כמו שהוא מוכיחם על עבודת האלילים: (כד) לברדתי עשות בו. כתיב בה. כי שבת לי נקבה. כי הוא במקום שבתת. כמו משרת במקום משרתת. וכן אחת במקום אחרת. ללל במקום ללדת. וקרי בו חזר ליום. וכן כל שומר שבת מחללו. הכניי חוזר ליום "אעפ"י שלא נכתב:

(כו) ובאו מערי יהודה וגו'. אם יחדלו להביא תבואתם העירה למנוח ביום השבת ה' יברך תבואתם. ומעשה ידיהם עד שיתעוררו להביא לביה ה' זבח ומנחה וקרבן חודה :

יח .

(ג) האבנים . העיר ר' יונה צמ' השרשים כ"י שלו בל' ערבי כי ראה יולר שבא מארצות המזרח והיה עושה מלאכתו ע"י כלי עץ עשו כמין שתי רחים אחת גדולה והיא למטה ואחת קטנה והיא למעלה. והוא אומר שהכלי ההוא היה נקרא בלש"ק אבנים . כלומר שתי אבנים . אעפ"י שהוא של עץ להיותו דומה לרחים שהן של אבן (העתיק"ל לשונו בין צמ' השרשים שלו וקבל דבריו . ואחריו בס' רוח') ולא אכחד תחת לשוני כ הקמץ שמתח האל"ף קשה מאד לפירוש זה :

(ד) ונשחת הבלי וגו'. מקרא מסורס הוא . הכלי שהיה עושה מן החומר נשחת בעודו ביד היוצר . רש"י (ורו') וכן בספרים כ"י רבים מאד ובדפוס רע"ח נמצא כחמר צב"ח . וכן כמחצ בעל מנחת שי וכן העידה המסרה הקטנה שציינה למטה (פסוק ו') כחמר צ' . והשי הוא זכר נא כי כחמר עשיתי וכן נראה ברור שהיתה נשחת בה"ט שנתנו חביר בעושה . וכן תרגמו המתרגמים הקדמונים חוץ מן האלכסנדרי שהשמיט המלה . ודעת לודביקוס קאפיללום כי נכנסו כאן בטעות שלש חבות כחומר ביד היוצר מפסוק ו' . ולנשחת כחמר בכ"ף ל"ל (כמו שתרגם דיודאטי) שהוא מאמר מוסגר . נשחת הכלי אשר הוא עושה (כמו שהוא דרך החומר להשחת ביד היוצר) ; ודע כי ונשחת הכלי צריך להיות בטעם רביעי . וטעות מפורסמת היא בכל הספרים שיש בהם זקף על הכלי . וכן הוא ברביעי בדפוס ברישא ורע"ח ובפיזארו עם רד"ק ועם דון יצחק :

(ו) הביצור הזה וגו'. טעם המשל כי היוצר מתכוין לעשות בחומר כלי ידוע וכשהכלי נשחת בידו . אז הוא עושה מן החומר שהוא כלי אחר משונה ממה שהיה בלבו לעשות . כפי מה שעולה בדעתו עכשו ; כך האל נוצר מוצה על אומה , והיא חוזרת מדרכיה ונהפכת ממה שהיתה . אז האל הופך נזרתו . ומצב האומה ההיא מתחלק לגמרי :

(ז) רגע . כתרגומו זמן . כלומר פעם (דון יצחק) . בדפוס רמ"ח וברישא כתוב לנחוש ולנחץ ולהרוס ולהאביר :

(ח) אשר דברתי עליו . מרעמו אשר בעבורה דברתי עליו מה שדברתי (רש"י . רד"ק ודון יצחק . וכן נראה דעת בעל הטעמים) או חזר למלות הגוי ההוא . הגוי ההוא אשר דברתי עליו מה שדברתי ישוב מרעמו . (תלמיד'י מוהר"ר שמואל שלמה אולפיר) ולדעת יא"א הטעם מרעמו אשר בגללה דברתי עליו רעה . ומלת רעה היא בכח מלת מרעמו אלא שהיא להוראה

אחרת. כמו למעלה י"א י"ז. ובני החכם א"ג ז"ל מפרש אשר כמו יען או על אשר. כמו והמלכה אשר אמר. יען אמר. ואחרים זולתו :
 (יא) הנה אנכי יוצר עליכם. מושב וגזר. כמו ויצרתי מרחוק (ישעיה כ"ב י"א).
 ובחר בלשון זה להיותו לשון הנופל על הלשון. אחר שהתחיל במשל היוצר (דון יצחק) : וחושב עליכם מחשבה. כל חשב על. הוא לרעה :
 (יב) נואש. ל' יאוש. כמו למעלה ב' כ"ה. וקרוז לו חנוש ואנושה (עיין למעלה י"ז י"ז). והטעם אל תקוה. אין תועלת : רבו הרע. ירמיה קוראו רע. והס לא היו אומרים כן. עיין פירושי ליסעיה ח' י"ט :
 (יג) מי שמע באלה. שהמיר גוי אלהים. כמו שמפרש כי שכחתי עמי : שערורית. דבר הגורם תמהון גדול. לשון ושערו חרבו מאד אע"פ שהוא בשי"ן. כמו משארותם בשי"ן הנגזר מן שאור. בשי"ן : שערורית. עקרו שם התאר נקבה (מלתא שערורית). ושערורית מאד טעמו דבר נחשב מאד :

(יד) היעזוב מצור שדי. הכוונה להוכיח את ישראל על עזבם שבילי עולם ואלהי אבותיהם. והמשיל משל מן הדברים הטבעיים אשר לא ישנו את תפקידם. ואמר. היחדל מעולם להיות על צור שדי שלג לבנון ? לא כן. כי מעולם לא יחדל שלג על ראש הלבנון. שעל שם השלג נקרא לבנון. וכן היחדלו ויחסרו מעולם המים הזרים הבאים ממקום רחוק מן השלג הנופל מן הלבנון ונגר לארץ. שהם נובעים במעיינות ונוזלים בא"י ? הלא אינם חדלים בשום שנה. וכן כתב (Tacitus Hist. lib. 5 cap. 6). וכן כחוב (ש"ה ד' ט"ו) מעין נגים באר מים חיים ונוזלים מן לבנון : היעזוב מצור. מליצת עזב מן ענינה בערבי כמו חדל וחמר (ק' ב' מיכאילים) : צור שדי. ענינו צור קשה. כי שדה ושדי אין ענינם ביחוד שדה נעבר. אבל אומרים חית השדה וחיתו שדי. להורות חיה מדברית. וכן איש יודע ליד איש שדה. הטעם איש יערי ; וצור שדי זה הוא עצמו הלבנון. ואם תראה אמור כדון יצחק צור שדי בשי"ן. כמו הררי אל. צור גבוה מאד. וסיוע לזה כי מלאנו המליצה. הזאת בשם בן אדם. צורי שדי : אם ינתשו : כמו הפוך ישתו מן וגשתו מים מהים (ישעיה י"ט ה') (ק' ב' מיכאילים שורריר ורוז') : מים זרים. הבאים ממקום אחר : קרים. לא לשון קרירות כדעת המפרשים כלם. אלא לשון מקור וכמו שכתבתי אצל אני קרתי ושתיתי מים (ישעיה ל"ז כ"ה). והטעם שהם נובעים במעיינות. וכן מראה דעת יונתן שחרנס מן מבוט : נוזלים. אפשר בנהרות ואפשר בנארות. כמו ונוזלים מתוך בארץ (משלי ה' ט"ו) :

(טו) ויכשלו בדרכיהם. דמו בלבם ששבילי עולם והם המנהגים הקדמונים. הם מכשילים אותם. כלומר ההליכה בהם היא להם למכשול ולחזק. רש"י [וכן פירשתי כי ישירים דרכי ה' ודריקים ילכו בם ופושעים יכשלו בם (סוף הושע) יחשבו שאינם דרכים ישירים. רק דרכי מכשלה ומק] ועזבו אותם ללכת

(י) ברוח קרים . כמו רוח קרים שהיא חזקה ומפילה הקש והדברים הרגילים .
כן אפילו לפני אויב (רד"ק). ובדפוס רמ"ם ובירשא ברוח בבי"ת וכן בפזארו
עם רד"ק ועם דון יחזק . ובדפוס ברוח ובגליון ברוח : ערך ולא פנים
אראם . אראה אותם פנים לאויביהם ערך ולא פנים ולא אושעים (רש"י) .
ורד"ק ורוז' פירשו אסתיר פני מהם ואפנה אליהם ערך ולא פנים . וקשה
לפי זה מליצת אראם . כי אין רואים בערך . והל"ל אפנה אליהם או תהיה
ההריאה אראם בהפעיל :

(יט) יריבי . שס בעלי הריב . כמו ריבה ט' את יריבי לחם את לוחמי
ואת יריבך אנכי אריב (ישעיה ט"ז כ"ה) :

(כח) לכן תן את ביניהם. אין זו תפלה ממע שהתפלל ירמיה לפי ה'. אך הם דברים שאמר לפני קהל ועדה לאיים על רודפיו. כי אנתם הסימן הזה כלו ספור נבואה אחת שהשמיני לאנשי ענתות :
(כג) אל תבפר על עונם. אל תבסה עליו. וכן כל לשון כפרה ל' כמו הוא : תמחי. תמחה. וסו"ד נוספת ועומדת במקום ה"א למ"ד הפעל. כמו ילך תשי (רד"ק) שהוא במקום תש. העומד במקום תשה. שהוא בתשלומו. תשה. כמו תש מן תנטה. והנה מלאנו ואל תמח חסדי (נחמיה י"ג) בסגול. ולפי זה הוא הפעיל. ולפי זה אמר רד"ק (ובי') שגם תמחי הפעיל. וזה קשה. כי ל' מחיית הכתב לא נמצא אלא בקל. ויותר יתכן לומר כי

חמת שנגחמיה מועטה . ולריך להקד' צרי (כמו תפן שהוא קל) . ותמתי
בתוספת יו"ד הוא קל עם הסגול . כמו תשי שא"א שיהיה אלא קל : ויהיו
מכשירים לפניך . כמו ישליך האלהים לפני חויב (ד"ה ב' כ"ה ח') .
לשון נפילה . וסנה ירמיהו אמר כל הקללות באוני העם . ולא ירא מהעלות
עליו חמת אויביו ורודפיו . וזו ראייה גדולה על אמינות שליחותו , שאלי"כ היה
נמנע מהגבא עוד לרעה . בראותו עצמו בסכנה . או היה מבקש מן המלך
שיתן לו שומרים לראשו . או היה מבקש תחבולה שישלימו עמו אויביו . והוא
בהפך העלה חמתם עד לאין מרפא :

יט.

- (ה) בקבוק כלי שתייה שפיו צר . ונקרא כן ע"ש הקול שמשמיע
כששותים בו או שופכים ממנו רד"ק (ורו' וגו') . וגו' מוסף
כי כן בלשון חי Malta נקרא Bakbyka . וקוראים אנשי האי ההוא
לרתיחת המים bakbak : ובזקני העם . חוזר לטעול הלך (רש"י) ככתוב
למטה (פסוק י') לפני האנשים ההולכים אותו :
- (ב) שער החרסית . שער האשפות ששם זורקים חרסים הנשברים . וכן
חרס יונתן (רש"י) . וזה מפני מה שהיה עתיד לומר כאשר ישבור את
כלי היוצר אשר לא יוכל להרפא עוד (קליטעברגער) :
- (ג) תצלנה . בגין הקל משרש צלל :
- (ד) ויגברו . נתנוסו לאחרים (כלומר לאלהים אחרים) : כמו נכר אותו אלהים
בידי (ש"א כ"ג ז') :
- (ה) אישר לא צויתי וגו' . לא צויתי לעשות כן לשמי . והם עושים כן
לבעל . ולפיכך חזר ואמר עולות לבעל :
- (ו) ובקוטי . אשים ענחם ריק והבל . כמו ונבקה רוח מזרים בקרבן (ישעיה
י"ט ג') . ובחר בלשון זה להיותו נופל על לשון בקבוק . רש"י (ורו') :
- (ז) ולתת . ואתן . המקור משמש הוראת הזמן שלפניו : בתפת . כלל
מלאה הרונים כמו התפת שהורגים שם את הילדים למוחל . רש"י (ורו') :
- (ח) במקום התפת הטמאים . לא יתכן שיהיה הטמאים הנשוא : ותהיה
המלה חוזרת לבתי ירושלים . כדעת רד"ק . שא"כ אין מקום לה"א ;
גם לא יתכן שתהיה חוזרת למקום התפת . כי הוא לשון יחיד ; וג"ל כי באמרו
כמקום התפת הוא כאלו אמר כבתי מקום התפת . כי אולי היו שם בתים .
והטמאים חזר לבתי מקום התפת . ואמנם התפת היה טמא לא מפני שטמאו
יאשימו (כדעת רד"ק) . כי אחרי יאשימו נראה שחזרו וטהרוהו לשרוף שם את
בניהם . אבל היה טמא מפני מה שנאמר למעלה ובתפת יקברו מאין מקום
לקבור : דכל הבתים . למ"ד הכללי שהזכיר רמבמ"ן בשמות י"ד כ"ח :

(א) פקיד נגיד. פקיד ענינו מפקד וממונה מאחרים. כמו ויפקד המלך פקידים. הלא בן ירבעל וזבול פקידו (שופטים ט' כ"ח). ונגיד ענינו מושל ומנהיג. מלשון נגד בארמית שהוא משיכה והנהגה. וגם המלך נקרא נגיד [גם מלך נגור "מן מלך"]. והנה פקיד נגיד הוא ממונה על הנהגת דבר מה:

(ב) על המהפכת. לא נמצא אלא כאן ולמטה כ"ט כ"ו. ובד"ה (ב' י"ו) בית המהפכת. וחרגס יונחן כיפתא. ופירש רש"י לשון פִּיפָה (volta): ובמשה (סנהדרין דף פ"א) מי שלקה ושנה בית דין מכניסים אותו לכיפה, ופירשו בגמרא מאי כיפה? מלא קומתו. כלומר בית נמוך וזר שאין בו מקום אלא לגוף אדם אחד. ואולי היתה הכיפה בית למטה מן הקרקע. ונקרא כן מפני שעליו כיפה לסבול במשא הבית שעליו. וכן אומרים באיטלקי volta לבית היין (cantina). וכן חרגס כאן המחרגס האלכסנדר. אבל ממה שהוא אומר אח"כ וינלא לא ריעלה. נראה שלא היה מתחת לארץ. ונוסעים אומר שאולי "נקרא" מהפכת מלשון מהפכת סדום. שהיה מקום בלא תקרה. ודומה למדבר:

(ג) ויוצא פשחור. אולי במלות המלך: לא פשחור קרא ה' שםך. רבים בקשו הוראת שם פשחור. שתהיה לשון גדולה והללחה. ואין צורך. כי בן דרך הכנאות כמו ולא יקרא עוד שםך אברם והיה שםך אברהם. וכן לא תקרא את שמה שרי כי שרה שבה. אין ספק כי שמות אברהם ושרי אין להם שום הוראה מנוגה. שבעבור כן נשתנו. אף כאן אפשר שאין לשם פשחור שום הוראת גדולה. אבל ירמיה אמר לו דע כי שםך הראוי לך אינו אלא זה. מגור מסביב:

(ד) הנני נותןך לבגור דך ולבד אוהבך. כמו למעלה (י"ז י"ז) ול תהיה לי למחסה, סבת מחסה, וכן למטה כי היה דבר ה' לי למרפה ולקלם. אף כאן אשים אותך סבת מגור לך ולכל אוהבך. חלק שהיית סבת בטחון לאוהבך אשר נבאח להם בשקר. כפירוש רד"ק (ורו'): "ונפרו בחרב אויביהם. לא כלם אלא קצתם. כי למטה אומר שיבאו צבלה ושם ימותו; וסחם מיתה אינה במרצ רק כמות כל האדם:

(ה) וכל אוהבך. הנשאים שלא נפלו במרצ (רד"ק):
(ו) פתיתיני ה'. ירמיה חוזר ומתרעם על ה' ששלחו להוציא חמיר לרעה. וגם הדברים האלה אמר ירמיהו באזני העם כדי שיבינו כי בעל כרחו ועם כל מה שמאיימים עליו הוא מוכרח להוציא לרעה. וע"י זה אולי יתעוררו להאמין בדבריו ולסוב אל ה': פתיתיני. כענין שנאמר אל תאמר נער אנכי: ואפת. נפעל משרש פתה בהשמטת הה"א. כמו חגל ערוחך: הזקתני. באח עלי במזקה:

(ט) ואמרתי. וכשאתי אומר בלבי : לא אזכרנו. לא אזכיר את ה' ולא אדבר עוד בשמו : אזכרנו. אפ"י שלשון זכירה בבנין. הקל ענינה זכירה בלב. ולא הזכרה בפה. כאן ל"ל שפיעו הזכרה במאמר. וכן למטה ל"א כ' : (י) כי שמעתי דבת רבים. שמועתי דבה ושם רע עלי. וזה גורס לי מנור מסביב : הגידו ונגידנו. הם אומרים זה לזה הגידו אם שמעתם דבר רע על ירמיהו. ואנחנו נגידנו ונפרסם הלשון הרע יותר : כל אנוש שרובי שומרי צלעי. כל אזהבי ורעי מצפים לראות אותי טלע (רש"י רד"ק ודון יצחק). כלומר שאכשל. בדבר עברה. כדי שיוכלו להושיא לעו עלי. ואומרים "אולי יפתה באיזה חטא. ואז נוכל לו. כי נפרסם שהוא איש חוטא ונביא שקר. "וע"י כן נקח נקמתנו מענו. ונקמתנו היא על שהוא היה מוכיחם תמיד על חטאתם. ואם תעלה בידם להראות שהוא פלגו רשע. תהיה זאת נקמתם :

(יד) אדור היום. אייכסורן "שטרירי דההליר ורוח' חשבו כי לא יתכן שאמר ירמיה המקרא הזה ושחריו בזמן שאמר המקראות שנעלה. אלא בזמן אחר אמרם. ול"ג כי אין לורך להציר בין הדבקים. כי כל המקראות האלה אמרם ירמיהו באזני העם. והנה התחיל פתיחתי ה'. כי מדי אדבר. ואמרתי לא אזכרנו. להראות לעם כי בעל כרחו ולא מלבו הוא מתנבא לרעה. ואח"כ אמר כי שמעתי דבת רבים עד שירו לה'. להודיע שאינו ירא משונאיו. כי באמת ה' אמו. ואח"כ חזר לסיים בציור לערו על היותו מוכרח להנבא לרעה לבני אדם שאינם מקבלים תוכחותיו. והם ממרפים אותו על דבריו. עד כי טוב מותו מחיו. כי אפ"י שלא היה ירא שמו ימיתוהו. כי ילילו ה'. הנה היה תמיד למרפה ולקלם. והנה אין ספק כי המקראות האחרונים האלה היו כדאי לגרום התפעלות גדולה בלב השומעים. כי יאמרו : הנה האיש הזה עתה יאלץ מן המהפכת. והוא יודע כי רבים מבקשים את נפשו. והוא מטפח "כ"כ על מצבו עד שהוא מקלל את יומו. ואפ"י כן אינו נמנע מהתנבא. הלא זה אות כי לא מלבו הוא מדבר. ולכוננו זאת הוא מה שבחר לסיים בדבר רע ולא בדברי נחמה. כגון וס' אותי כגבור עריץ וגו' כי הציל את נפשי מבין יד מרעים. כי המכוון לא היה להתנבאות על שונאיו ולהראות שאינו ירא מהם אלא להראות לכל העם כי רוח ה' דבר בו. והנה בלבול דבריו המתנגדים זה לזה. וכוללים בטחון בה' וגם כעם ולב סוער. הוא ציור אמיתי המתאמת בצדיקי הדורות. כי מצד אחד הם בוחשים בה' ואינם יראים מנבלי הרשעים. ומצד אחר אי אפשר שלא ירגישו לער וכאב לב בראותם "עלמם שוואים ורדופים. או למרפה ולקלם. אלא ענין קללת היום. וכן קללת המבשר אשר לא מותתו מרחם. אין ספק שהם דברי הבאי הנאמרים דרך הפלגת השיר. כמו שאמר חיוז יאבד יום חולד בו וגו' וגו'. וכיוצא בזה אמר דוד (ש"ב א' כ"ח) הרי בגלבוני אל טל ואל מער עליכם וגו' :

(טו) אשר בשר וגו'. עדיין המנהג כן אצל אנשי פרס שנהולך בן זכר
מנשרים הדבר אל האב. והוא כותן מתנה למנשר (רו'):
(טז) ולא נחם. הפך אותן בלי שישוב מגורמיו קודם שזליחנה לפועל (רש"י).
או שלא נחם אח"כ לשוב ולבנות. והן ערי מדום ועמורה:
(יז) אשר לא מורתני. חוזר לאיש המנשר. אמר כי לא היה לו לעשות
כאשר עשה. אבל בהפך. אם היה אפשר לו. היה לו להמיתו מאז
כשהיה עדיין ברחם אמו. באופן שחיה לו אמו קברו. שלא ילא משם לעולם
(אם היה זה אפשר) אפי' נפל. או חוזר ליום (ר') אליה בחור בנימוקיו שרש
מות) היום הממונה על הלידה היה לו לסגור דלתי בטן אמי ותהיה הרח עולם:
ורחמה הרח עולם. שם רחם הוא לשון זכר. אמנם תאר הרם לא יאמר
בלשון זכר: כי הוא מטבעו לשון נקבה. וגם אם היה אומר הר עולם.
לא היה משמע לי הריון. אלא לשון הר וגבעה:

כא

(א) הדבר אשר היה. נראה כי במקום הסימן הזה הוא בין סימן ל"ז
ול"ח (ווימא ורו'). ואולי נתוהו כאן מפני [שסופו דיו לבקר משפט]
דומה לחלח סימן כ"ב [עשו משפט ודקה]:
(ב) בכר נפלאותיו. כנפלאותיו המרובות:
(ג) הנני מסב. הם היו מבקשים שהאויב יהפוך ויעלה מעליהם. והוא
אומר להם כי בהפך. ה' יהפוך כלי מלחמתם והוא ילחם בהם בחור
העיר. ואולי בחר במליצה זאת כנגד מה שהיו נביאי השקר אומרים (למטה
כ"ז י"ו) הנה כלי בית ה' מושבים מבבל עתה מהרה:
(ד) ולבית מלך יהודה. דעת שטררער ורו' כי מכאן עד סוף הסימן
זה. וגם חלח הסימן שאחר זה אינו המשך הגבוהה הקודמת. אבל
נאמרו המקראות האלה בזמן אחר קודם לכן. כי הנה הוא אומר פן תלא
כאש חמתי. אח"כ עדיין לא ילא. ולמעלה משמע שכבר היה נבוכדנאצר נלחם
עמם. ושלא יתה להם תשועה כי אם לכפול. אל הכשדים. ואולי יתכן שהיו
גם המקראות האלה המשך פנין שלמעלה. כי כשאמר הנני נותן לפניהם את
דרך החיים ואת דרך המות. גם המלך בכלל. שגם הוא אם יפול אל הכשדים
יחיה. וכמו שאמר לו למטה (ל"ח י"ז) אם ילא תלא אל שרי מלך בבל ויחיה
נפשו והעיר הזאת לא תשרף באש; ובאמר כי שיתי פני צעיר הזאת וגו'
יהיה על תנאי אם לא יפלו אל הכשדים; ואחר כן אמר לבית מלך יהודה
(לא לדקיה) שאם יפלו אל הכשדים וינאלו ונבוכדנאצר ימליך על יהודה אחד
מבית דוד אחת לדקיהו: אז ישמרו בנפשותם שלא יסיפו לחטוא פן תלא כאש
חמתי פעם אחרת ואמר להם האומרים מי יתן עלינו. ר"ל שהיו אומרים
כן בזמן שעבר; ואח"כ אמר גם אל המלך שמת דבר ה' מלך יהודה וגו' וגו'.
הכל אם יפול אל הכשדים וינאל:

(יב) לבקך . יום יום . כלומר חמיר . כמו ותפקדנו לבקרים לרנעים
 חבחנו . לבקרים חלמית כל רשעי ארץ . עלת לבקר עיניה בכל בקר .
 כמו שנים ליום שעיניו בכל יום . יספר לה' לדור . לכל דור ודור :
 (יג) הנני אריך וגו' . נתחבטו המפרשים לפרש נור ומישור שהם שני
 הפכים . וכלם פירשו שהכוונה על ירושלים . ורש"י פירש הר שכל
 סביבותיו מישור . ורז"ל אומר כי ירושלים היתה במקום הר וגבוהה משאר ארץ
 יהודה . ואעפ"כ היתה מישור לעומת ההרים אשר סביבותיה . ול"ל כי כלם
 שנו ברוחה . כי אין הנביא מדבר לירושלים . אלא לבית המלך . והוא ממשיך
 אותם כאלו הם מחפאים שהם עומדים במקום גבוה ושם שלא יוכלו נר
 ואויב לעלות לבס ולהורידם לארץ . וכמו שפירש האומרים מי יחת עלינו וגו' .
 והנה המשיך בית המלך לעדה ואומה . ואמר להם בלשון נקבה יושבת העמק
 אחס חושבים שחס בראש ההר . ובאמת אין אחס אלא בעמק . ופירש ואמר
 נור המישור . כלומר נור אשר באמת אינו נור . אלא מישור : מי יחת
 עלינו . משרש נחת שעיניו בארמית ירד . אבל בלה"ק אין עיניו חמיר ירדה
 ממש . אלא לפי שהנפילה על האויב היא יותר קשה ומוקת כשהיא ירדה
 מלמעלה למטה . לפיכך הושאל לשון נחת על כל נפילה על זולתו בכח . כמו
 כי חלך נחתו בי . ולענין משל זה שממשיל בית המלך לנור ולעמק . מלאו
 דוגמתו למטה גלעד אשה לי ראש הלבנון וגו' (כ"ב ו') :
 (יד) והצתי אש ביערה . חוזר למשל שהתחיל בו . יושבת העמק נור המישור
 העדה או הכת ההיא שהיתה מתפארת שהיא יושבת על הצור . אי
 אצית אש ביערה . והזכיר יער כי בראש הצורים ימלאו סיערים . ודוגמת זה
 למטה כ"ב ז' :

כב.

(ה) כה אמר ה' . אינו דבק עם הסימן הקודם . אבל נאמר קודם בוא
 נבוכדנאצר :
 (ג) מיד עשוק . עינו עשק . והוא ע"ד ל' ארמית . כמו כרוא קמלא :
 (ו) גלעד אתה די ראש הלבנון . המשיך בית המלך
 לארץ הגלעד (ארץ סיחון ועוג) המפורסמת בעבור הריה ויערים . ככתוב
 הר גבוהים הר בשן . ועל כל חלוצי הבשן . וכן המשיך אותו לראש הלבנון .
 הר גבוה ושם וכבוד בעבור ארצו : אם לא . ל' שבועה חי אני אם לא :
 (י) אל תבכו למת . עין אחר . אל תבכו כל כך על אותו שמת . והוא
 יאשיהו שבו אותו כל ישראל הרבה . כי יותר ראוי שתבכו את שלום
 המחבר אח"כ . שהלך מא"י . כי לא ישוב עוד לארץ מולדתו :
 (יא) שלום בן יאשיהו . לא חזר אלא בד"ה (א' ג' ט"ו) ובני יאשיהו
 הבכור יוחם השגי יסויקים השלישי לזקיה הרביעי שלום . ודעת רש"י

(וכן ירונימוס) כי שלום הוא לרקיו וכתב שקרא הרביעי למלכות. כי תחלה
מלך יואחז ואחריו יהויקים ואחריו יהויכין ואחריו לרקיו. ואתה רואה כמה
זה רחוק שיזכיר בספר היחס איש אחד שתי פעמים [השלישי לרקיו הרביעי
שלוש]; ור"ק כתב כי שלום הוא יהויכין. והזכירו עם בני יאשיהו (אחפ"י)
שלא היה חלל בן יהויקים) מפני שמלך צח"י לרקיו דודו. וגם זה רחוק מאד.
כי אח"כ הוא אומר ובני יהויקים יבנים בני וגו' ויבנים הוא יהויכין. ור"ב"ע
ודון יאמק (ורו' וגו' בליקסיון) אומרים כי שלום הוא יואחז. ורו' אומר
כי בעל ספר ד"ה טעה. כי לא הבין המקרא הזה וברם מלכו בן רביעי ליאשיהו
שלא היה ולא נברא. ולי"ג כי כל אלה עשו מפני שפירשו המלך תחת יאשיהו
אביו שבאמת מלך. וירמיה לא אמר אלא שהיה עתיד למלך. והוא על דרך
מכור פרעה 'היושב על כסאו. שענינו הצחיד (לפי מחשבתו ומחשבת אחרים)
לשבת על כסאו; והכוונה שהיה שלום מרעה בלבו ומתפאר בדבריו ובפעולותיו
לאמור אני המלך. והיה קורא עצמו. וגם אחרים היו קוראים לו המלך.
כלומר העתיד למלך. והנה נ"ל כי בן רביעי היה ליאשיהו. ושמו שלום. והיה
מתנשא לאמר אני המלך. ולא זכר בס' מלכים כי באמת לא מלך. והגלה
אותו פרעה נכה למצרים כשהגלה את יואחז ומת שם במצרים:

(יג) הוי בונה ביתו. נאמר על יהויקים:

(יד) בית מדות. כמו אנשי מדות: וקראו לו חרוני. חלונות פתוחות

ורחבות הרבה. כדבר הנקרא שהוא כפתח בלא מדרגה: ספון. כ"ל
וספון כמו ומשום שניהם מקור. ובדפוס רמ"ח וברישא שניהם נשורק.
והם חורים לבית: בששך. לא נמצא חלל ביחזקאל כ"ג י"ד; ורו' מרמה
אותו לאשורר בערבי. שענינו חורש. וכן מרגש המתרגם האלכסנדר וכן פי' רד"ק:
(טו) התמרוך. המתשוב שמתגורר: מתחרה בארץ. לשון ואיך

מתחרה את הסוסים. אתה מבקש להדמות לארץ ולהתגדל יותר ממנו.
והארץ הוא משל לאביו יאשיהו. וכן נראה דעת יונתן. וכן דעת ירונימוס
וי"ד מיכאילים. וכן נראה ממה שאומר ביד אבין וגו'. ומפני שאמר למעלה
וספון בארץ המשיל את אביו לארץ (תלמידי מוסר"ר שלמה חפץ): אבד ושתה.
גם הוא נהג בעצמו גדולה וכבוד והתנהג כמלכי המזרח להרבות בהולאות.
אבל מלבד זה עשה משפט ולדקה; וכן בקהלת ב' כ"ד וגו' י"ג אכל ושתה
נאמר על המרבה בהולאות:

(סז) הלא היא הדעת אותי. זו היא ידיעת דרכי. כעצם השכל וידוע

אותי כי אני ה' עושה חסד משפט ולדקה בארץ:

(ז) המרוצה. משרש רצן. כמו ואת בני עסקתי ואת בני רעותי. והי"ו
יתרה והיתה ה"ד ראוייה לדגש:

(יח) לא יספרו לו וגו'. הוי אמות איננו נוכל על יהויקים. ויש שפירשו
על אשת יהויקים. והנה לא מכרה; ושנורריר אמר כי העם יחמרו
איש אל אחיו. הוי אחי. ואשה אל רעותה. הוי אחות. כלומר הוי לנו על

אברתנו ; וזה לא יתכן . כי הוי ארון והוי הודו לא יתכן לפרשו אלא על יהויקים . ורז' ולפי' היגסליר אמרו כי כן היה לשון הספר המלכים מתחיל במלות האלה הוי אחי והוי אחות הוי ארון והוי הודו . וגם זה לא ידק . ש"כ לא היה חוזר ואומר לא יספרו לו שתי פעמים . והנכון כדעת ראשונה של רד"ק כי הוי אחי והוי אחות הוא לשון ההספר שהיו סופרים על האיש ועל האשה . אלא שהוא אומר שזה היה לשון הקרובים . ושעם היו אומרים הוי ארון והוי הודו . ול"כ כי הוי אחי והוי אחות היה לשון ההספר על ההדיוטות ככתיב (מ"א י"ג ל') ויבא אל עיר הנביא הזקן לספור ולקברו וגו' ויספרו עליו הוי אחי ; והוי ארון והוי הודו היה לשון ההספר על המלכים . ככתיב למטה (ל"ד ה') בשלום תמות ובמשפחות אבותיך המלכים הראשונים אשר היו לפניך כן ישרפו לך והוי ארון יספרו לך . וכאן הוא אומר כי לא יספרו על יהויקים לא כלשון שופרים על ההדיוטות . שאומרים על האיש הוי אחי . ועל האשה הוי אחות . ולא כלשון שופרים על המלכים שאומרים עליהם הוי ארון והוי הודו . ומלת הוי ענינה כמו בשאר מקומות קריאה בלבד . לא כענין אחי :

(יט) קבורת חמור יקבר . כמו שהחמור לא יקבר כן לא יקבר הוא . כי מה היא קבורת החמור ? שישכבו אותו וישליכוהו לאשפה (רד"ק) . וכן הוא אומר למטה (ל"ו ל') וגבלתו תהיה מושלכת לחורב ביום ולקרח בלילה . והנה בד"ה (ב' ל"ו ו') כתוב על יהויקים . עליו עלה נבוכדנאצר מלך בבל ויאסרוהו בנחשטים להוליכו בבלה . על כן אמרו רז"ל כי נבוכדנאצר הוליך אותו בשבי . ולא הגיע לבבל . אלא מת בדרך ומלך בבל הלך לדרכו והניח נבלתו על הדרך . ובס' מלכים (ב' כ"ד ו') כתוב וישב יהויקים עם אבותיו . ורז' אומר כי זה מורה שנקבר עם אבותיו . והוא חושד את בעל ד"ה שח"א ברה מלכו מה שכתב עליו ; וכל זה שקר . כי מליצת וישכב עם אבותיו ח"ן ענינה אלא מיתה . ואין ענינה כלל הקבורה אלא האבות . כי יעקב אמר תחלה וישכבתי עם אבותי ואח"כ וגשאתי ממזרים . וכתוב (מ"א ט"ו כ"ד) וישכב אחא עם אבותיו ויקבר עם אבותיו . הרי שהם שני ענינים . וכן (שם כ"ב כ"א) וישכב יהושפט עם אבותיו ויקבר עם אבותיו . וכן (מ"ב ח' כ"ד) וישכב יורם עם אבותיו ויקבר עם אבותיו . וכן (שם ט"ו ז') וישכב עזריה עם אבותיו ויקברו אותו עם אבותיו . וכן ביותם (שם ט"ו ל"ח) . וכן באחז (שם י"ז ב') . וכתוב (מ"א ב' ו') וישכב דוד עם אבותיו . ואין נראה שנקבר עם אבותיו . כי הוא נקבר בעיר דוד . והם היו בבית לחם . ואמנם אמת הוא שח"א היה הדבר כן שמלך בבל הוליך את יהויקים בשבי . יקשה מאד איך יסמוך בעל ס' המלכים ולא יאמר אלא וישכב יהויקים עם אבותיו וימלוך יסויכן בנו מחתיו . לפיכך נראה לי דברי בני בכורי אהב נר כי יהויקים לא הגלה מירושלם . אבל שכב עם אבותיו בירושלם . ואמנם מה שנקבר קבורת החמור ולא ספרו לו הוי אחי והוי ארון . לא נבוכדנאצר עשה זאת . אלא

בני יהודה עצמם עשו לו כן משנחתם אבותו מפני שהיה מלך עריץ. והוא ושריו
היו מרכאים את העם ויהויקים היה ציבן בפרעה נכה שהמליכו. וגם אחר
שלח מלך בבל מנחל מצרים עד נהר פרת (מ"ב כ"ד ז'). תמיד היה קשר
בין פרעה ויהויקים נגד מלך בבל. עד כי לבסוף עלה ל"ג שנים על יהויקים.
וקרה מקרה שקודם שביע מלך בבל לירושלם את יהויקים. והעם השליכו את
נבלתו בבזיון והמליכו את יהויכין. ושלשה חדשים אחר שהמליכוהו צא ל"ג
והוליכו שני. אבל מה שכתוב בדר"ה (ב' ל"ו ו') ויאסרוהו בנחשתיים להוליכו
בבלה איננו בפעם הזאת. אלא קודם לכן בשנת שלש או ארבע ליהויקים היא
השנה הראשונה לנ"ג. כי אז אחר אומו להוליכו ולא הוליכו. אך נתפטר
עמו והניחו במלכותו. ועל אותה שעה כתוב בתחלת דניאל ויתן ה' בידו את
יהויקים מלך יהודה ומקלט כלי בית הראלסים ויביאם ארץ שטור בית אלהיו.
ומלת ויביאם איכה חוזרת על יהויקים והכלים. אלא על הכלים לבדם. ומה
שחזר ואמר ואת הכלים הביא בית אולר אלהיו. הכוונה שאר הכלים שלא היו
ראויים לתשמיש בית אלהיו נתנם בית אולר אלהיו:

(כ) עלי הלבנון וגו'. נבואה אחרת. והוא מדבר עם כנסת ישראל. ומתנבא
לה רעות. והכוונה על גלות יהויכין. ולבסוף מסב דבריו ליהויכין עצמו:
עלי הלבנון. כטעם על ההרים חשא צבי וגו'. וכן בצפון. בהרי הצפון:
וצעקי. ע' דקדוקי § 391: מעבריים. בקטנות ארץ. כמו ושלום היה לו
מכל עבריו מסביב (מ"א ה' ד'). וכך למטה (מ"ט ל"ב) ומכל עבריו הביא
את אידם: כי גשברו כל מאהביו. האומות שהיית בועט בהן. נפלו ביד
מלך בבל. ככתוב בימי יהויקים (מ"ב כ"ד ז') ולא הוסיף עוד מלך מצרים
לנאת מארצו כי לקח מלך בבל וגו'. ובכלל מצרים הוא שהמליך את יהויקים.
רד"ק ודון יצחק (יירונומוס וי' ד' מיכאילים). ולדעת רז"ל מאהביו הם מלכי
יהודה. כי כן למטה הוא סומך רועיך למאהביו. והרועים הם המלכים:
(כא) דברתי. הם דברי האל: בשלדורתיך. בימי שלוםך. שלום. ימי שלום.
וכן נבורות לדקות. מעשי נבורה. מעשי לדקה (ר' שלום הכהן).
ואולי זה טעם נעורים. זקונים: מנעוריך. מנעורי האומה. מימי משה
ויהושע והשופטים:

(כב) תרעה רוח. תהלה הרוח. כל' רוח תשאס:
(כג) יושבת בלבנון. כנוי של גדולה. והוא כאן דרך לעג. את שהיית
חושבת כי איתן מושבך ושיס בצלע קק. ואז הכוונה כלל על הארמנות
הבנויים בעלי ארזים. ישבת ומקינתני כמ' יושבת ומקינתני. ומשפט החזיון להקדק
בחירק. כמו רבתי שרתי. אהבתי לרוח (הושע י' י"א): מה נחנת בבוא
לך חבלים. כל דרך לעג (sarcasice). כמה את יפה
ונושאת חן נבוא לך חבלים. דמה כנסת ישראל לאשה העומדת על המשבר.
שהיא מתחלחלת בחבלים. ובשרה מתחלחלת במקלט. והיא נושאת חן בעיני
הרואים הנלתי רחמים. והביא אחר שאמר חבושי ונכלמת מכל רעתך הו

עושה עצמו כשמת בצרחה. ויא"ח מפרש דרך התול (ironia) כמה את יפה
 צבוא לך חבלים. והכוונה בהפך כמה את מכוערת. (ורו' וגו' פירשו נחמה
 quam eris miseranda) : נחמת. משפטו נחלות. נפעל משרש חק.
 והוקלה למ"ד הפעל. כמו יזמו ונבלה במקום יזמו ונבלה. וזר"י
 הגו"ן הראשונה הוא במקום יזמו חיר"ק ודגש. יזמו אחריו ע"ד
 לשון ארמית שמוסיפין ו"ן או מדגישים אף שלא במקום חסרון אות רק כדי
 לשמור לורת ההברה כמו שהיתה בשרש'ם השלמים. כגון הנעל לרניאל. שהוא
 הפעיל משרש עלל. ואם היו אומרים העל לא היתה ההברה מורכבת כמו
 שהיא בשלמים (הפקד). וכן חללה ומדקה הפעיל מן דקק. וכן בלה"ק יר"ם
 בנין הקל מן תמס. כדי שתהיה ההברה מורכבת כמו
 שהיא בפקד ובהפעיל ויסב אלהים את העם. תתם דרכך. ובנפעל צרי
 לפי אהמ"ע הגחמים באלים. במארה אחס נארים :
 (כד) בניהו. הוא יהויכין בן יהויקים. והוא נקרא ג"כ
 יכניה : חותם על יד ימיני. שאין מסירים אותו לא ביום ולא בלילה.
 כמו ימיני כחותם על לבך כחותם על זרועך (רד"ק). והטעם אפי'
 היה קשה לי להשליך מעל פני כמו שאין אדם משליך ומרחיק חותם שגל ידו.
 כדי שלא יבא ביד זרים ויחתמו מה שירצו. אעפ"כ השליך : כי משם
 אתקנך. החליל בל' נסתר. והפסיק הדבור. והתחיל לדבר עמו לנכח :
 אתקנך. משרש נחק. והגו"ן שאחר. הקו"ף היא כגו"ן יברכנהו (רד"ק) וכמו
 יכבדני :

(כה) ומבקשי נפשך. יפה אחר סיבאסטיאנוס שמיד שאין הכוונה
 המבקשים מתחך. אלא המבקשים שחפול בידם. שאם היו חפצים
 מיתתו לא היה אומר אח"כ והטלתי אותך על ארץ אחרת. כי לא היו
 מביאים אותו בבלה. אך היו ממיתים אותו בא"י אם היה זה חפץ : וביד
 נבוכדראצר. הו"ו לפירוש. כמו למעלה ב' ט'. וע' ברא' י"ג ח' :
 (כו) והטלתי. משרש טול. כמו ויעל שאל את החיית. שאוני והטלתי אל
 הים : הארץ אחרת. הס"א יתרה. כמו את הכבש אחד תעשה
 בבקר : אשר לא ידרתם שם ושם תמותו. עגמת נפש היתה להם
 כשהיו מתים חוץ לארץ מולדתם. ומזה נמשך המנהג מימי קדם ועד היום
 שהחסידים מבקשים ללכת למות בא"י. כי בזה הם מעידים חביבותם אללם.
 שהיא בעיניהם כאלו היתה ארץ מולדתם. והם משחוקקים למות בחוכה.
 וזה מחזק האחרונה והאחרונה בין בני הגולה. כי כלנו עם אחד וכי ארץ אחת.
 וכן עשו ר' יהודה הלוי בעל הכחרי והרמב"ן :
 (כז) מנשאים את נפשם. ל' בסחוף. כמו ואליו הוא נושא את נפשו.
 אליך ה' נפשי אשא. לא נושא לשוא נפשי. והפעיל להורות שהם מבקשים
 את עצמם. בלי שהיה להם שום הנטחה בדבר. ומן הל' הזה נגזר ל' השיא
 [הנחש השיאני] אעפ"י שהוא בשי"ן. עינו הנטחה והסרת הפחד :

(כח) העצב נבזה וגו'. ל"ל כי הנביא עושה עצמו כשואל מדוע היה הדבר הזה. ואח"כ משיב כי גזרת האל היא. ארץ ארץ ארץ וגו'. או (כדעת אח"מ) הנביא מזכיר מה שיאמרו הרואים את יכניה בגלות. ע"ד ועברו גוים רבים (למעלה כ' ח'): העצב. הה"א לשאלה וע"כ נפתחה לפני הע"ן: עצב. מל' ידך עלבוני ויעשוי. וכן העצבים הם פסילים ולורות; ואולי ענב כמו חנב. כמו הביטוי אל צור חנבתם. מזהר"ר שמואל שלמה זולפיר אמר. וכי האיש הזה הוא לורה נבזית ושבורה. מלשון ככלי יוצר תפסס או הוא כלי שאינו מועיל לכלום? והלא אין הדבר כן. כי איש נכבד היה. ואין היה שהשלך וגו' :

(כט) ארץ ארץ ארץ. השלש לחזק כמו למעלה ז' ד"ה היכל ה' היכל ה' היכל ה' המה. וכיוצא בזה בישיבה ו' ג' וביחזקאל כ"א ל"ב :
(ל) כתבו את האיש הזה ערירי. יכתב האיש הזה שיהיה ערירי. כלומר יכתב על גזר דין זה : ערירי. אעפ"י שבשאר מקומות ענינו בלא בנים. וכאן א"א לומר כן. כי כבר אמר מדוע הוטלו הוא וזרעו; והאמת כי ערירי הוא מלשון ערער (למעלה י"ז ז'). והוא מלשון ערוס ועריה. ונקרא מי שמת בלא בנים ערירי. להיוטו נעדר מכל טוב. וכאן ענינו דרך כלל נעדר מכל טוב. וכמו שפירש גבר לא יללח בימיו : כי לא יצלח מזרעו. כלם עיקר ענינו עבר. כמו וללחו סירדן לפני המלך (ש"ב י"ט י"ח). וכאן ל"ל ענינו כמו יאל. לא ילא מזרעו איש שיהיה יושב וגו'. והנה ידוע כי זרובבל בן שאלתיאל בן יכניה היה פחת יהודה. על כן אמרו רבותינו כי יכניה עשה תשובה; והנכון כדברי בני אהוב גר ז"ל כי זרובבל לא ישב על כסא דוד. ולא היה מושל ביהודה. אלא פחת חחת מתשלט מלכי פרס :

כג.

(א) הוי רועים. ענין אחר. והכוונה על מלכי יהודה. ודוגמת זה ביחזקאל ל"ד: מאבדים. גורמים ללאני להיות לאן אובדות וחטאות כשה אובד :
(ב) אשר הדרתני אותם שם. חחלה אחר שהרועים הדחוס. כי המלכים היו סבה להסתחת מדות העם ועזבם את ה'. ואח"כ ה' הענישם : על גויהן. מקום מרעה סוב שלהן. כמו והיה השרון לנוה לאן (ישעיה כ"ה י'). שם חרבנלה בנוה טוב (יחזקאל ל"ד י"ד). ומזה בגלות דשא :
(ג) הנה ימים באים. מדבר על זמן עליית הגולה מבבל : ולא על הגולה העתידה : והקיימותי לרוד צמת צדיק. אקיס מגזע דוד למח ומסר שיהיה איש צדיק. ולא כאותם הרועים שזכר :
(ד) אשר יקראו. אשר יקרא לו הקורא. ר"ל לאותו מושל. ולמעשה (ל"ג י"ו). אומר כענין זה על ירושלם. וירושלם תשכון לבטח וזה אשר יקרא לה ה' דקנו. והענין אחר. כי המושל והעיר שניהם יוכלו לקרוא בשם זה :

ה' צדקנו . כטעם אלהי נדקי . אלהי ישועתי . כל' ה' סבת חשועתנו והלחמנו . ומלאנו שמות כאלה כמו ה' נסי . וכן בשמות בני אדם לורי שדי צורחל אליצור . ואולי רמז ב"כ בזה לשם המלך שהיה בימיו . שהיה שמו נדקיה . ואמר אז יהיה המושל ראוי להקרא בשם זה נדקיה או ה' נדקנו ולא כזה ששמו נדקיה ואין השם אחר :

(ט) רנביאים . מלה בפני עצמה . והיא הודעת ענין הנבואה כמו למטה (מ"ח) למואב . וכן (מ"ט) לבני עמון . לאדום ולרמבק . לקדר . (חייכהורן דההליר וויימא) . ומלות נשבר לבי דבקות עם מפני ה' וגו' . וזה נגד הטעמים : רחפו בר עצמותי . כל איברי רועדים ומתמוטטים . וכמו שמפרש הייתי כאיש שכור וכננר עברו יין . מליצה לקומה מן המים השוטפים . כטעם נחלה עבר על נפשנו . אזי עבר על נפשנו המים הזדונים . וכן עלי עברו חרוניך . כי עונתי עברו ראשי (אח"מ) . ויש חלוק בין עבר על ועבר אה . מליצה עבר על מושאלת מנחל שוטף . ועבר אה מושאל ממים שהאדם בחוכם והם מתנשאים מעט מעט עד שמגיעים לראשו ועוברים אותו כל' מתנשאים עד למעלה מראשו . וכן היין וכן העונות מתנשאים מעט מעט ומתנבזים על האדם : בפני ה' וגו' . מפני הרעות שהודיעני שעתידות לבוא : (י) כי בפני אדה . קללות שהנגזל והעשוק מקללים את הגוזל והעושק . כמו את אשר יחטא איש לרעהו ונשא בו אלה להאלחן וגו' (מ"א ח' ל"א) : אבלה הארץ יבשו נאות מדבר . ע"ד על כן אלה אכלה ארץ (ישעיה כ"ד ו') :

(יב) ירחו . פתח ומלעיל . משרש דח . והוא אחד בענין עם שרש דחה . ועינו ההחלקה בדרך שאין האדם יכול לעמוד כרצונו . אלא הדרך החלק מושך אותו ^{יד} בעל כרחו : שגת פקודתם : אביא עליהם זמן פורענותם . וכן בטובה ושגת גאלי בזה . הכוונה זמן . ושגת לאו דוקא : (יג) ובנביאי שמרון ראיתי תפלה . התחיל לדבר על הנביאים . ואומר כי מאז בדורות הקודמים ראה בנביאי שמרון תפלה וסכלות . כי התנבאו בבבל . והתעו את ישראל . אבל מה שהוא רואה עתה בנביאי ירושלם קשה יותר . כי הם עושים תועבות ואומרים שקר בשם אלהי אמת : תפלה . מלשון היאכל חפל מבלי מלח . וכן נביאיך חזו לך שוא ומפל . עינו דבר שאין בו טעם ^{יד} דבר של תהו :

(יד) לבלתי שבו . הראוי ישיב . כשהתבה מתחלת באות שבסוף התבה הקודמת לפעמים היו הסופרים משמיטין אחת מהאותיות בהן . ואח"כ היו סופרים אחרים מוסיפין בין השמות האות החסרה ולבסוף היו סופרים אחרים כותבים אותה במקומה . אך היו עושים אותה זעירה . כגון ותאמר רבקה אל יצחק קנתי . ויקרא אל משה . ועיין למטה כ"ז י"ח . ועיין בישיעה מ"א כ"ה . וכן בדר"ה א' י"ז י"א כי מלאו ימך . וכן בדר"ה א' ט' מ' וכן יסונחן מריב בעל ומרי בעל הוליד את מיכה . וכן ש"א י"ט ט' מנחן ביד

ויבקש שאל ל"ל בידו. וכן שס פסוק בלילה הוא ל"ל ההוא. וכן ש"צ ה' ב' והמבי את ישראל ושס פסוק ד' במלכו ארבעים. וכן במ"ב י"ג ו' החטי את ישראל וכן נחום ב' ט' מימי היא משפטו מימיה היא. וכן למטה ל"ט י"ז מבי את דבריו. וכן בישעיה מ"ה כ"ה עריו יבא ויבשו. וכן ביחזקאל כ' ל"ח ואל ארמית ישראל לא יבא וידעתם. ל"ל יבאו. וכן למטה ל"ב ל"ה החטי את יהודה. וכן לעשות הרע בעיני ה' להכעיס וישס את פסל (מ"ב כ"א ו' ו'). משפטו להכעיסו: היו לי בלם וגו'. וע"י זה נהפכו לי כל הפס כסודם. ויושביה של ירושלים כיושבי עמורה. ויא"א אומר כי כדרך שיושביה ענינו יושבי ירושלים: ק בלם ענינו נביאי ירושלים שמכר בראש הפסוק: (טו) לא מפי ה'. אינם מדברים מפי ה'. לא שמעו דבריהם מפי ה': (יח) כי מי עמד. כלומר אין אחד מהם שעמד בסוד ה'. וסוד ה' הוא דרך משל. כמלך הנועץ בסתר עם שריו. ואח"כ נזר כחפזו: וירא וישמע. מי עמד בסוד ה' באופן שיוכל לראות את ה' יושב על כסאו וכל צבא השמים עומדים עליו מימינו ומשמאלו. ובאופן שיוכל לשמוע את דברו ונזרתו: מי הקשיב דברו וישמע. מי נטה אזנו מאחורי הפרגוד לשמוע דברו ושמע? — מי הקשיב דברי. אולי ירמיה כתב דבריו והסופר השמיט הו"ו מפני ושמעו שאחרים. ונשאר דברי. (חלמדי מוה"ר דוד חזק):

(יט) סערת ה'. שלוחה מאתו. כלומר גדולה וקשה. כי הדברים הגדולים ייוחסו אליו. כמו הררי אל: חמה יצאה. הסערה הזאת היא חמת ה': יצאה חזר לסערת ה' שהיא חמת ה'. ולפי הטעמים שיעורו. הנה סערת ה' יצאה. הנה חמה יצאה: יצאה מלפניו ובשליחותו: וסערת מתחולל. גם זה פירוש סערת ה'. הסערה ההיא היא מתחוללת. ענין חנועה בסיובו. כן הוראת שרש חול בערבי (י"ד מיכאילים). וכן בלה"ק לחול במחלות ובל"ח חזר חלילה: על ראש רשעים יחול. דרך הנביאים להשתמש בפסוק אחד בשרש אחד לשתי הוראות שונות. ולדעת חלמדי מוה"ר דח"א ע"ה גם זה מן הענין הראשון. וכן יחולו על ראש יואב (ש"ב ג') לא חלו בה ידים (איכה ד' ו') כלם עיקר עכנים חנועה סבוכית:

(כ) באחרית הימים וגו'. אם עתה אינכם שמים על לב. ידעתי כי לעתיד תחבוננו בדבר הזה שאני אומר לכם. וזה כשיתקיימו דברי: אחרית הימים. הנאמר כאן אינו לזמן רחוק אלא לזמן עתיד אעפ"י שהיה קרוב:

(כב) וישמיעו. ל' נווי. והו"ו להודעת החלק השני מן המאמר. שהוא גורת המאמר (apodosi) כמו אם תלכי עמי והלכתי:

(כג) האדרי מקרוב אני וגו'. וכי איני אל אלא בקירוב מקום ולא ברחוק מקום שלא אראה המעשים הנעשים ברחוק ממני? אדרי מקרוב. פנינו אלהים מקרוב: וכן גמולי מחלב עתיקי משדים (ישעיה כ"ט ט'). לנביאי מלבם (יחזקאל י"ג ב'):

(כו) עד מתי . לשון קלרס . וכמו ואתה ה' עד מתי והטעם עד מתי יהיה זה : היש בלב הנביאים . סוף הענין בפסוק הסמוך . היש בלב הנביאים להשכיח את עמי שמי . אלא מתוך שהאריך בדברים חזר ואמר החושבים : והה"א לשלמה . וכי חושבים הם . והוא כפל לשון של היש בלב הנביאים . כן השביל לפרש שני המקראות האלה החכם לודביקוס די ריו . והנה לפירוש זה גם לפירוש רש"י עד מתי הוא מאמר בפני עצמו . והיה ראוי לזקף או לאתחא ; אבל יוגתן מרגס עד אימתי אית בלבהון , עשה ה"א התמיהה שבמלת היש כאלו היא יתרה . וכן עשו גם בעה"ט שנקדו עד מתי ברביע (תלמידיו מוהר"ר חר"ג ע"ה) :

(כט) הלא כה דברי בא"ש . אין לבעל החלוט לומר כי חלומי נראה לו היותו דבר ה' . כי אמנם דבר ה' כדל ויכר משאר חלומות לעולם התפעלות האדם ממנו . רש"י ורון יצחק . ע' דבריו . (וקרוב לזה י' ד' מכאילים) :

(ל) לכן הנני עד הנביאים . מזכיר שלשה מינים של נביאי השקר ע' רד"ק :

(לא) הלוקחים לשונם . משתמשים בלשון שלהם . כלומר בדברים שזרו מלבם . ומתנבאים בשם ה' :

(לב) מה משה ה' . דרך לעג היו אומרים לו כן . לשון משאוי ודבר כבד : את מה משה . מה הדבר שאתם קוראים בשם משה . כלומר ידעתי את אשר בלבבכם . כי דבר ה' לכם למשא . והמתרגם האלכסמדר ויירונומוס תרגמו כאלו כחזב במקום את מה משה אתם המשא . והסכים בזה לודביקוס קאפיללוס . והוא מתיישב יפה עם ונטשתי אתכם וכפירוש רש"י :

(לו) לא תזכרו . כאן בא הקל במקום ההפיל : כי המשא יהיה לאיש דברו . נתקשו בזה המפרשים . ונ"ל פשוט , מאד . אך בשנוי נקוד הה"א . ובשנוי הטעמים כי המשא יהיה לאיש דברו . וכי דברו . כלומר דבר ה' . יהיה לאיש כמשא ? ויש אומרים כי דבר ה' אינו משא אלא לאיש דברו . לנביא השלוח לדבר בשמו ולפרסם דברו בקהל ; האיש הזה יהיה דבר ה' לו למשא כבד . כי ישאלוהו העם וירדפוהו . ולא לכם לאמר משא ה' . כי לא למשא הוא לכם . כי המשאוי אינו אלא לנביא . אך יקשה לפירוש זה כי מליצת איש דברו לא מצאנום להורות על הנביאים :

(לט) וגישתי . לשון שכחה . והוא לשון הנופל על לשון משא : אלא שזה בס"ן וזה בש"ן : וגישתי . ל' עזיבה . ואין לפרש לשון נחיתה שענינו עקירה . כי מעל פני עינו הרחקה . ולא יתכן לעקור את העיר ולהשליכה מעל פניו : מעל פני . אטום ואעזוב אתכם באופן שיהיו רחוקים מעל פני . כלומר מהשגחתו :

בר .

(א) רודאי . לא נמצא במקום אחר באל"ף . אבל בלא אל"ף ושימו את ראשיהם בדודים (מ"ב י' ז') : מועדים . מונסים . ודמנו לו פסלי

בכורים מונחים וממתינים שיבא הכהן ויקחם מיד המביא אותם . ככתוב ולקח הכהן הטנא מידך . וכשהיו המביאים רבים היו צריכין להמתין זה לזה . והיו מכינים סליהם עד שיבא הכהן ויקבלם מידם . כן כ"ל : את החרש ואת המסגר . נמלא שני השמות האלה סמוכים זה לזה בשלשה מקומות אחרים . למטה כ"ט ז' ובמ"ב כ"ד י"ד י"ו . ומלשון הכתוב שם במלכים . וכל החרש והמסגר לא נשאר זולת דלת עם הארץ ואת כל אנשי החיל שבעת אלפים והחרש והמסגר אלף הכל -- גבורים עושה מלחמה . נראה ברור כי החרש והמסגר שם מין ממני אנשי המלחמה ומהנכבדים שבהם : אבל יונתן תרגם אֲמָנָה וְחֶרֶץ (בעלי אומנות והשועים) . והמחרש האלכסנדרני תרגם האומנים והכלואים או סגורים (ויירונימוס תרגם et fabrum et inclusorem) ורוז' פירש חרש בעלי אומנות או חרשי עלים . והמסגר חרשי ברזל ; ורוז'ל פירשו ח"ח . אמרו (נטין פ"ח) חרש . בשעה שפותחים נעשו הכל כחרשים (כאלמים) . מסגר . בשעה שסוגרין שוב אין פותחים . ורד"ק פירש החכמים והיועלים . ודון יצחק (במלכים) האומנים והשוערים ושומרי החומה וסוגרים פתחיה , וג"ל שהיו החכמים והאומנים ההולכים עם אנשי המלחמה . ונקראו חרש אותם שהיו עושים כלי משחת להזיק לאויב ולהפיל החומה . ונקראו מסגר אותם שהיו סוגרים המחנה בגדר וכיוצא . כדי שלא יכנסו בו האויבים :

(ג) בתאני הבכורות . כתאני העלם המבכרות (רד"ק) . בכורה הוא שם הפרי . בכורה שם העץ המבכר . ושמיד ורוז' פירשו בכורות הנומחות בפעם הראשונה . לפי מה שכתב פליניוס (15. 18) שביהודה היו החאנים עושות פרי שתי פעמים בשנה . וג"ל כי אין זה ענין בכורים ובכורה ובכורה בלה"ק אעפ"י שבלשון ארמית מלאנו והקשורים ליעקב תרגם אונקלוס יִבְרִיָא מלבד כי לפי זה אין טעם לסמיכות כתאני הבכורות :

(ה) בן אכיר . נקשר עם לטובה (רש"י) . וכן לפי הטעמים . וטעם אכיר אעשה להם הכר . אכדיל אותם : כמו לא תכירו פנים במשפט . כי את הבכור בן השמאה יכיר . וכן בהפך והבדילו ה' לרעה :

(ו) ורא אהרם . ורא אתו'ש . אחר שהלכו בגלות היה נראה שכוונת האל להרוס ולנחוש אותם ובהפוך הוא כי יבנם ויטעם . זה טעם מלת ולא :

כה .

- (א) על ירמיהו . כמו אל . כמו למטה כ"ו ז' ודברת על כל ערי יהודה הנחיים להשחחות בית ה' :
- (ב) על כל עם יהודה . הנחיים ירושלימה ואל כל יושביה :
- (ג) אש"ים . לפי הנקוד הוא מקור . והאל"ף במקום ה"א ואך היו"ד הכתובה אחר הכ"ף מוכחת שהיתה כוונת ירמיה לומר אֲשֵׁיכֶם לשון עתיד . והוא על דרך הרגו היהודים ואבד :

- (ד) ושלח ה' אליכם. אין לתמוה אם לא שמעם אלי. כי כבר כמה נביאים שלח ה' לכם ולא שמעם:
- (ה) דאמר. חוזר להשכס ושלח (י"א): ושבו. באופן שחשבו. ועי"כ חשבו. כמו שמור מלתי וחי:
- (ו) במעשה ידיכם. בעבדכם. אלילים מעשה ידיכם:
- (ז) ואל נבוכדראצר. חוזר להגוי שולח: עבדי. כמעט הוא אשור שבע אפי: והחרמתי וגו'. חוזר לארץ הזאת ויושביה וכל הגוים סביב: ועל כל הגוים האלה סביב. לא שהגוים ילקו על חטאת ישראל. אלא הם ילקו על חטאת עצמם. והנביא מודיע זה לישראל כדי שלא יבטחו בגוים אשר סביבותם שיעזרו להם: חרבות עולם. הרי זה דרך נחמה:
- (ח) קול חתן וקול בלה. ע' למעלה ז' ל"ד: קול רחים ואור נר. סימן ישוב. והרחים הם רחים של יד שהיו טוחנים בביתם. כמעט עד בכור השפחה אשר אחר הרחים. וכן תטמן לאחר חשתי (חוב ל"א י'): (יב) ושמתי אותי לשממות עולם. אותו חוזר לגוי ולא לארץ. ואעפ"י שלשן שגממה נופל יותר על הארץ. הנה כבר אמר למעלה (פסוק ט') והחרמתי ושמתי וגו' ולחרבות עולם:
- (יג) את כל הכתוב בספר הזה אשר נבא ירמיהו על כל הגוים. יפה אמרו וויינא שורריר ורו' שאין אלו דברי ירמיהו. אלא אח"כ נוספו לפירוש. כי לא יתכן שיאמר האל אביא על הארץ ההיא את כל הכתוב בספר הזה אשר נבא ירמיהו. וגם מלות על כל הגוים אין מדוייקות. כי כאן אין הכוונה אלא על בבל בפרט. לפיכך אני אומר כי כשאמר ירמיהו את כל דברי אשר דברתי עליה כוונתו על אשר דבר ישעיה במשא בבל (ישעיה י"ג). אגס אחר זמן מי שלא הבין כוונת ירמיהו הסיף בגליון דרך פירוש את כל הכתוב וגו'. ודע כי רח' היא קשה בעיניו כי מאז בשנה הראשונה לנבוכדנאצר יתנבא ירמיהו על מה שיגדל ויגבר על כמה גוים. וסיתנבא על מפלתו קודם שיתחיל להרע לישראל. על כן אמר כי לא נבא ירמיהו בשנה הרביעית ליהויקים אלא עד פסוק י"א. אבל והיה כמלאת שבעים שנה ושאר הענין נוסף אחר זמן כשחברו נבואות ירמיהו כולן בספר אשר לפניו. ואיננו מכחיש סיוט הנבואה הזאת לירמיהו. אלא אחר שירמיהו חזרה בזמן מאוחר לתחלת מלכות נבוכדנאצר. אגס ראוי להשנות כי ח"א להחיש (וכנ"ל שגס הוא רח' לא הכחש) כי עד פסוק י"א אמר ירמיהו בשנה הרביעית ליהויקים. וא"ל לומר שהמספר מוטעה. כי הנה חשבון זה שלש ועשרים שנה מכון עם השנה הרביעית ליהויקים. מעתה. אם בתחלת מלכות נבוכדנאצר נבא ירמיהו סימן ה' בידו את ישראל ואת הגוים אשר סביבותיהם. איך ילא ביעזבו שיאמר נ"כ באותו זמן עצמו כי לבסוף יפקוד ה' על תלך בבל את עוני?
- (יד) כי עברו בם. כי לחוק: עבדו. משפטו יעבדו מפני הו"ד שבמלת כי (עיין למעלה כ"ג י"ד). גם הם חשבו בבל יהיו גוים רבים ומלכים

גדולים עובדים זהם. כלומר משעבדים אותם; וכיוצא בזה למטה (כ"ז ז')
עד בוא עת ארצו ועבדו בו גויים רבים ומלכים גדולים:
(טו) קח את כוס וגו'. הכל במראה הנבואה (רד"ק): היין החמה.
יין שהוא חמה. כלומר שאינו באמת יין אלא חמה: והשקיתה אותו.
כוס הוא ל' נקבה: אבל בל' ארמית הוא זכר. ויתכן שבא כאן ל' זכר ויתכן
ג"כ שאותו חוזר ליין:
(טז) מפני החרב. הוא פירוש המשל. ותלמידי מוסר"ר אפרים רפאל גירונדי
ז"ל אומר שהמאמר מחובר. כי שתיית הכוס תגרום להם אכזריות השכל
והכח באופן שיפלו כמשועממים ולא יוכלו להתקומם נגד החרב. ומלת מפני
קשה מעט. וע' פסוק כ"ז:
(יז) ואקח את הכוס. המקרא הזה כעין מאמר מוסגר. והמקראות שאחריו
הם המשך דברי ה'. כי למטה אמר בלשון עתיד. ומלך ששך ישסה אחריהם.
ועוד הוא אומר ואמרת אליהם:
(יח) את ירושלים. חוזר אל והשקיתה אותו: כיום הזה. רש"י (ורו')
אמרו כי לאחר החרבן כתב ירמיהו כן. וז"ע. ושתי המלות האלה אינם
בתרגום אלכסנדר; ור' שלום הכהן פירש כיום הזה מליצה מורה אמנות הדבר
שבא ספק יתקיים; וי' ד' מיכאילים פירש בזמן קרוב. 'ומוסר"ר מרדכי
מורטארה אומר לתת את ירושלים לחרבה תחלה. קודם לשאר מלכיות שמזכיר
אח"כ. כמו שפירשתי מכרה כיום את בכורתך לי. מכור לי קודם:
(כ) ואת כל הערב. ל'ל כדעת בעל מחקרי ארץ שהמכוון בשם זה אנשים
שאין להם דירה קבועה. ומוסעים. פס עדריהם ממקום למקום. וכמו
שאומר למטה ואת כל מלכי הערב השוככים במדבר; ורו' אומר שהם הנכרים
היושבים במדבר. כטעם וגם ערב רב פלה אחס. וז"ל כי לפי זה היה לו
לומר ואת כל הערב אשר בחוסם כמו למטה (ל' ל"ז) ואל כל הערב אשר
במוכה: ארץ העוץ. מקום בארץ ערב. מקום חיוז: שארית אשדוד.
כי Psammetichus אחי פרעה. נכח נלחם מלחמה ארוכה באשדוד
וילכדה והחריבה. כן העיד הירודוטוס בס' שני (גדוליוס ורו'). ומה שחרגס
יונתן ואת כל ערב סומכוותא. ורש"י פירש ל' סמך מל' עבדך ערב את הענף.
ורד"ק פירש לשון ערבוביא. אומר אחי חולי לשון יוני הוא. י"י כן בתרגום
אלכסנדר מתורגם Symmictoris ועינו mixticios, adventitios
(כג) את דדן ואת תימא. שם משפחות של ערביים: בוז. מבני נחור
(בראשית כ"ב כ"א): קצוצי פאה. עיין למעלה ט' כ"ה:
(כה) מלכי זמרי. רד"ק אומר כי חולי הוא זמרן מבני קטורה. וכן בתרגום
סורי כתוב זמרן. וכן כתב (טיאדוריוס) שהיה כתוב גם בעברי:
עירם. פרס:
(כו) איש אל אחיו. ל'ל זה אחר זה: הממלכות הארץ. מלת הארץ
מיוחדת: ששך. בכל. כמפורש למטה ל"א מ"א. וכן תרגם יונתן.

והמפרשים כלם פירשו המלה על פי אחז"ש. וכן יירונומוס. ונראה לי שאין
לפקפק בזה ושכלל ספק היה השם הזה ידוע אלל הסמון. והיו משתמשים בו
דרך חידה. וכיוצא בזה למטה (נ"א ח') לב קמי באתב"ש כסדים. וגז'
מקשה ממה שכתוב למטה נ"א מ"א איך נלכדה ששך וגו' איך היחה לשמה
בבל בנוים. וקושייתו בלי טעם. כי גם הוא מודה כי ששך הוא כנוי לפיר
בבל. אלא שאינו מודה באתב"ש. ואני אומר כי ששך היה בקרב ישראל כנוי
לבבל. ואח"כ שב השם נרדף. ואמרו ששך ובבל בפסוק אחד. כמו שאמרו
וימאם באל יוסף ובשבת אפרים לא בחר וכמהו רבים :

(כז) וקין. במקום וסקיאו או וקיאז והוא משרש קיה הנמצא בערבי. ואולי
ג"כ הקריאה וקין במקום וקיאז ע"ד אביו. אחיו פיו במקום אביו
אסיהו פיהו : וגפלו' ולא תקומו. לדעת תלמידי מוה"ר אר"ג פ"ה
(ונגד הנגינה) מחובר למטה. השתייה חדרוס להם שיפלו ולא יקומו מפני החרב :
(ל) במדרום. מן השמים. והיא ג"כ מעון קדשו : על גודו. והיא א"י :
היוד כדורכים וגו'. כי ירמוס עמים באפו :

(לד) הרועים. הם המלכים : אדירי הצאן. החזקים שבאלן. כטעם עתודי
ארץ. והם השרים והגדולים וכן חרגס המחרגס האלכסנדרים לשון אלס
(arietes). וכן דעת י' ד' מיכאילים ; אך רוז' וגז' פירשו גם אדירי
לאן על הרועים. וג"ל כי לא יתכן לקרוא לרועה אדיר האלן כלומר החזק
שבאלן. וגם לא יתכן לומר לרועים מלאו ימיכם לטבוח : והתפרשו. באפר.
החפלים עיניו התגלגל. והוא קרוב לשרש לפח (תלמידי יח"ף ז"ל) : כי מלאו
ימיכם לטבוח. משל לקוח מן הבהמות שמיחין אותם בחיים זמן מה עד
שתהיינה ראויות לשחיטה : ותרפוצותיכם. ואתם שהייתם עד אהה נפולים
ורועים כה וכה לבטח מהיו טבוחים וחפלו בשחיטה : בבלי המדה. הוא כלי
זכוכית (כדברי רש"י) שאין לו תקנה :

(לו) את מדעיתם. של הרועים. פ"כ הרועים לועקים. וגם אדירי האלן
ייללו על עצמם :

(לז) ונדמו. משרש דמס. יהיו דומים. כטעם תאכל הארץ :
(לח) עזב כבפיר סבו. ל"ל שעל נ"נ נאמר. כמו שאמר עליו עלה ארזה
מסבכו. ומי יודע אם גם כאן לא כתב ירמיה סבכו ולא סכו ? מפני
חרון היונה. ר' עזריה בעל מ"ע (אמרי בינה פרק כ"א) אומר שהוא רמז
למלכות אשור ובבל שהם חוג דגלס יונה. אבל אחר שמלאנו על ירושלם
(אפ"ה ג' א') העיר היונה. ל"ל שאין לזוז מלשון הונאה (כפירוש המפרשים
ורו"י) שענינו עשק ועולה. וג"ל ג"כ שהקריאה הכונה היננה. לשון זכר.
והוא מלך בבל. ועליו אמר ומפני חרון אפו. ויש * ספרים כתוב
בהם. מפני חרב היונה. וכן גרסת יונתן ; ובתרגום סורי מפני חרון
ה'. ובתרגום אלכסנדרים מפני חרב הגדולה : אולי היה קורא מפני חרב ה'.
כפירוש רש"י ל"ל משכרת כיון :

(ג) על כל ערי יהודה הבאים לרשתחות בית ה'. אולי היה זה באחד משלש רגלים (תלמידי מוסר"ר משה עהרענרייך) :

(ה) לשמוע עד דברי. על במקום חל. כמו למעלה כ"ג י"ו. ולמטה ל"ה י"ח: והשבם ושרוח. מליה אחרת לחוק הענין. כלומר וגם אני שולח אותם השכם ושלוח בתמידות. ולא שמעתי :
(ו) בשילה. עיין למעלה ז' י"ב וי"ד :

(ט) מדוע נבית. איך יכלת להנבא כזאת? כי לא יתכן שיאמר האל כזה על מקדשו ועל עירו. א"כ מלבדך זאת בודה הדברים האלה. וירמיה הנטק באמרו אליהם [פסוק י"ב וי"ג] שערין יש בידם לעשות תשובה וינחם ה' מאשר דבר. אז האמינו בו העם והשרים ואמרו אין לאיש הזה משפט מות: (י) שער ה'. בספרים כ"י רבים כתוב שער בית ה' (כמו למטה ל"ו וי"ד). וכן תרגמו הקדמונים. גם רש"י העתיק כך וכתב. בפתח שער בית ה' החדש. כשגלה יהויכין וכו'. ואחרים שמאלו בפירוש מלת בית שלא היה בספריהם בלשון הפסוק. כתבו בגליון "אחרים הגיהו" וכוונתם לומר כי מלת בית לא כתבה רש"י. אלא אחרים הוסיפו. וא"כ באו המעתיקים והכניסו המלות האלה בפירוש רש"י :

(טו) דבר ארינו. לטובתנו. להחזירנו למוטב באמרו ועתה היטיבו דרכיכם ומעלליכם וגו'. ונראה כי זאת היתה בעיניהם ראייה על אמת שליחותו. וג"כ מה שראוהו עומד בדרכיו ולא נחם ולא מנחם ולא מורה ועוזב. ואולי ג"כ השרים היו יודעים כי ירכיזה היה מתנבא : זה י"ט שנה בימי יאשיהו (עיין למעלה כ"ה ג' וא' ז') והיה מוחזק לנביא אמת :

(יח) ציון וגו'. כן כתוב במיכה ג' י"ב :
(יט) ואנחנו עושים וגו'. עתה שהעבס אומרים לירמיה מות תמות. אנחנו עושים רעה גדולה ומטא גדול אס' אנו נמיתים אותו. והעון הזה הוא על נפשותנו. כלומר יפול על ראשו :

(א) וגם איש היה מתנבא. הספור הזה אינו לא דברי הזקנים ולא דברי שוכני ירמיה. אלא ספור שירמיהו מספר להודיע גודל הסכנה אשר היה בה. ויזילו ה' (וכן מלאכי א"כ שהיתה דעת גרועים. ואחריו שזררער ורו'). ולא יתכן לומר שכן ספר הספור הזה באותו מעמד. כי לא היה המגיד מאריך כ"כ בספור כל פרטי המאורע הזה שהיה באותה שנה או קרוב לה. כי בראשית ממלכות יהויקים נאמר הסימן הזה. וענין השלכת נבלת הנביא אל קברי בני העם היה דבר מפורסם. ואל תחמה על מליכת העיר הזאת והארץ הזאת. כי כן למטה (כ"ו י"ו) ואל כל העם הזה לעפ"י שאינו אלא ספור. ולפי דעתי היה המעשה הזה יאמר מעשה ירמיה. ואוריה לא היה נביא ה' באמת. אך היה אומר מה שהיה שומע מפי ירמיה. וכשראה עצמו בסכנה ברם :

(כב) ארנתו בן עכבור . אחד מן השרים . ומכר למטה ל"ו י"ב וכ"ה :
 (כד) אחיקם בן שפן . הוא ששלח יאשיהו לדרוש את ה' בעדו (מ"ב כ"ב י"ב)
 ואולי הוא בנו של שפן הסופר הזכר שם . ובנו של אחיקם זה היה
 גדליה : לבדתי תת אותו ביד העם . אין הכוונה על אוחז היום . כי
 כבר אמרו השרים וכל העם אין לאיש הזה משפט מות . אך הכוונה משם
 והלאה היתה יד אחיקם בן שפן את ירמיהו להאילו בכל פעם שיהיה העם
 מתפתה אחרי נביאי השקר ומבקש להמית את ירמיהו . ואין לתמוה למה כתב
 היתה את ירמיהו ולא אמר היתה אתי כי כן אחר זה מיד מלאנו
 היה הדבר הזה אל ירמיה :

כז .

(ה) בראשית ממלכת יהויקים . אין ספק כי בטעות נכתב יהויקים
 במקום דקיה . שהרי בפסוק נ' ו"ב מזכיר דקיהו
 ובתחלת סימן שאחר זה כתוב ויהי בשנה ההיא בראשית ממלכת דקיה .
 וכן בספר כ"י שבעיר קעניגסבערג כתוב דקיה . ובכ"י אחר היה כתוב תחלה
 דקיה ואח"כ הגיהו יהויקים . ובכ"י אחר נמלא בוויטן בספרי הקיסר הכוב
 בגליון דקיה . וכן כתוב דקיה בתרגום סורי . ובתרגום ערבי כ"י העשיה
 ע"פ תרגום אלכסנדרי (בתרגום אלכסנדרי שלפנינו חסר הפסוק הזה) . והנה
 נקל היה לסופרים לכתוב כאן יהויקים במקום דקיהו הואיל ובסימן הקודם
 מזכיר פעמים הרבה יהויקים (מוהר"ר שלמה אולפער) . ודעת רוז' כי המקרא
 הזה אחרים הוסיפוהו לכבוד ירמיה שיראה כאלו י"א שנה קודם שימלוך
 דקיה נאמרה לו הנבואה . ומלילה לנו מואת ! ולמה לא מחקו הפסוק
 שלמעלה מזה כדי שתהיה הללת ירמיה כלה מעשה ניסים ?
 (ב) מוסדות . הן הרצועות . ומוטה הוא העול : ונתתם על צווארך .
 אחר מהם יאמר על צוואר (ע' למטה כ"ח י"ד) והאחרים יניחם על
 צווארם לשעה . ויסירם מעליו וימסרם למלאכי האומות :
 (ג) הבאים ירושלים אל צדקיהו . הנכון כד"ק ודון יצחק (ורו') שבאו
 להוועץ כדי למרוד בנבוכדנאצר . ואין מקום לקושי רוז' האומר כי לא
 יזקן שנאמרה הנבואה הזאת בראשית ממלכת דקיה . כי לא חשב דקיה
 למרוד בתוך ככל עד השנה הרביעית למלו . כי אמנם מליצת בראשית ממלכת
 אין ענינה בשנה הראשונה ממש . אלא בשנה הרביעית כמפורש בתחלת הסימן
 שלפנינו ויהי בשנה ההיא בראשית ממלכת דקיה מלך יהודה בשנה הרביעית :
 (ה) ובזרועי הנטויה . המליצה הזאת ענינה להכות ולהפחיד . ולכאורה אין
 לה מקום כאן שמדבר על ה'צירה . ומוהר"ר אר"ג אומר כי בזרועי הנטויה
 דבק למטה [ובזרועי הנטויה נתתיה לאשר ישר בעיני] . ולדעת הכוונה כי ה'
 ששה את הארץ בכחו הגדול . וזה על הבריאה עצמה . וגם בזרועו הנטויה .
 וזה על ההשגחה שאחר הבריאה לעושים הרשעים . ומה נמשך שהוא מהעדה

מלכין ומעקים מלכין. וכמו שמפרש ונתתיה לאשר ישר בעיני. וכינולא כזה למטה ל"ב י"ז :

(ו) וגם חית השרה וגו'. אולי הכוונה שישלח גם במדברות. כלו' כי גם המדברות לא יעמדו לפניו לעכבו בדרכו. וכן מפורש בירמיה (ב' ל"ח) ובכל די' דיירין בני אנשא חיות ברא ועוקי שמא יבז בידך. ואר"נ מפרש כמשמעו. והכוונה על הפילים שהיו מלכי אשור ובכל משתמשים בהם במלחמותיהם : (ז) ואת בנו ואת בן בנו. אולי מרודך ובלשאר. ועיין כ"ט מ' : ועברו בו. בנ"י. כלומר בארצו ומלכותו :

(ח) ואת אשר לא יתן. מלת את חיבה כאן לסיומן הפעול. אלא נאמרת על הפועל כמו בלי"ח את שלפני המטה. ואת שלאמר המטה. וכמו אומר היום אומר האיש : עד תומי אותם בידו. אין שם תמס יולא בבין הקל. ונ"ל שם כאן ט"ס ונ"ל עד תתין. וכן תרגם יונתן עד דאמסר יתסון בדיה : (י) למען ארחיק אתכם. שם תשעצו להם זה יהיה סבה שתגלו : (י) ואר צדקיה. ירמיה מספר בספרו מה שאמר לצדקיה מענין מה שאמר למלאכי הגוים :

(יט) לברתי באו. הראוי יבאו. ונאבדה הו"ד אחת מפני הקודמת וע' למעלה כ"ג י"ד :

בח -

(ס) ויאמר ירמיהו הנביא. חז"פ שנפסוק ראשון אמר מדבר בערו אמר אלי חנייה בן עוזר. עכשו מדבר בלשון נסתר ויאמר ירמיה. ומכאן ראה ברורה שלא נמנעו הקדמונים לדבר על ענינם בל' נסתר ושחין שם חשש זיוף על המקראות ההם :

(ח) הנביאים וגו'. המקרא הזה נראה שאין לו גורס (apodosis). ולפירוש ר' תנחומא (הביאו רש"י) והרמב"ם (בהקדמת פירושם לסדר זרעים) ה"ז מקרא קצר. והעקר חסר. והוא. הנביאים אשר נבאו לרעה אם לא היה דברם מתקיים לא היו מקריים. כי שם הגוי ההוא מרעמו ושם ה' מחרון אפו ; אבל הנביא אשר ינבא לשלום אם יתקיים דברו יודע כי ה' שלמו. ואם לא יתקיים הרי הוא מקרן ; ונראה יותר כדעת דון יצחק שכאן מדבר בנביא החולק על נביא. זה מתנבא לרעה חס לטובה. ושיעור שני הכתובים הללו קר הוא לרעמי. הנביאים אשר היו בכל הדורות זה בדורו חס בדורו וכל ח' מהם בדורו היה מתנבא לרעה (כי זה עיקר שליחות הנביאים להוכיח את העם למען ישובו מדרכיהם הרעים). אם היה נביא אחר מותר לדבר הנביא שדורו ומבשר טובות. או נבוא דבר הנביא [היה מי שהיה המתנבא לרעה או לשלום] יודע מי משיהם הוא הנביא אשר שלמו ה' באמת. ובאמרו יודע הנביא אשר שלמו ה' ולא אמר יודע כי שלמו ה' הדבר ברור שהכוונה יודע מי הוא הנביא האמתי. זה או זה. ח"כ מדבר בנביא החולק על נביא. והנה הענין הזה נאות ומכוון למחלוקת חנייה עם ירמיה. ואלי תמה על דון יצחק שכתב

אז יודע ששלחו ה' באמת. ולא ראם שהכוונה אז יודע מי משיסס הוא אשר שלחו ה'. ומלות הנביא אשר יבא לשלום שיעורן. הנביא [אם היה זה] אשר יבא לשלום. כלומר. אם היה אחד מתקומם על הנביא המתנבא לרעה: למלחמה ולרעה ולדבר. בהרבה ספרים כ"י כתוב ולרעב. וכן דרך הנביאים למצר המצר והרעב והדבר וכן היתה נסחת הרמזים לפי מה שהביא בהקדמתו לסדר זרעים בלשון ערבי שהדפוס (Pocoke בספרו Porta Mosis):

(י) וישברדו. חוזר לעול שהוא כמו מוטה. וכן אם חבול מחבול שלמת רעך עד בוא השמש תשיבנו לו תשיבנו חוזר לשם חבל או עבד שרמנו ולא נכתב. (יא) וירך ירמיה וגו'. לא סולך לענותו דבר. אלא סמך על מה שאמר לו בתחלה בבוא דבר הנביא יודע הנביא אשר שלחו ה' באמת (אח"מ). ולרעת דון יצחק הלך לו ירמיה כי ידא תמנו. ולרעת שלמה חפץ הלך לו כדי שלא לבוא לידי ריב ומלחמה עמו. ולרעתו לא רצה לדבר דבר מלבדו. והלך לו עד שיבואהו מענה מה'. וחולי הרגיש בעצמו שהיה בכעס וידע שאין הנבואה שורה מחוץ כעס:

(יב) ועשית תחתיהן וגו'. כ"ל כי לא נעוהו ירמיה לעשות לו עול ברזל אלא כך אמר לחניניה. אתה שצרת מושות עץ להורות על העתיד. 77

עתה ועשה מושות ברזל. כי בזה תרמנו על העתיד באמת:

(יג) סרה. כמו לענות בו סרה. שקר עיין ישעיה ח' ה'.

(יד) בחדש השביעי. אעפ"י שנחשרי השנה מתחדשת. מכל מקום באמרו השנה אתה מת הכוונה בתוך י"ב. עיין רד"ק. ובאמת לא היה צריך להודיעם באיזה חדש מת. אך (כדברי אסור) רצה להודיע כי לא האריך ימים אפי' שני חדשים. כי שצירת המוטה היה בחדש החמישי:

כט

(ב) והגבורה. ע' למעלה י"ג י"ח: והחרש והמסגר. ע' למעלה כ"ד ח': (ג) ביד אלעשה וגו'. לא ידענו מה היתה טבת השליחות הזאת ששלח דקיס לניני. חולי לשלוח לו מנחה או מס. כי הוא המליך אותו תחת יכניה: בבלה לאמר. דבק למעלה אשר שלח ירמיה הנביא מירושלם צבלה לאמר:

(ד) ותלדנה בנים ובנות. חוזר אל צוניהם וגם אל הנשים שיקחו לבניהם (תלמידי חכמי החכם יח"ק ז"ל). וכן דעת בעל הטעמים:

(ה) כי בשלומה יהיה לכם שלום. אל תחשבו למרוד בצבליים או להחמיר עם שונאיהם כי לא תלחמו ורק בשלומם יהיה לכם שלום:

(ו) אשר אתם מחלמים. משפטו מחלמים והוא פעל וסורחתו על רבוי החלומות. ובגלל אזה הארון נתחלף מלכ הנקודות וכמהו לעשר (דברים כ"ו י"ב). בפסוק (נחמיה י' ל"ט) מעזרים (ד"א ב' כ"ח כ"ג):

(י) רפי מלאת לבבל שבעים שנה אפקוד אתכם . לרעת רוב המפרטים וחכמים יודעי העמים החמילו שבעים שנים אלה משנה ראשונה למלכות נבוכדנאצר . ושלמו בשנת אחת לכרם כשלד בבל והמית את בלשאצר . והנה בספרי הקדש לא נזכר כחבר נ"כ כי אם חויל מדרך ובלשאצר ולא נזכרו שנות מלכותם . ואין מזה חמך ס ראה שלח היו בניהם מלכים אחרים . כי לא נזכרו אלה אלא לצורך המאורעות . והנה במספר מלכי בבל וימי מלכותם אין לנו רק קצת דברים שהעתיק יוסף ב לאויוס מפסר Berossus הכשדי שהיה אחר שנפלה מלכות פרס ביד היונים . וקרוז הדבר מאד שכבר נזכרו או נתקלקלו זכרונות מלכי בבל . שכבר נמסרו מן הארץ גם הם גם מלכי פרס שבאו אחריהם . והנה במספר שנות נ"כ – Berossus מסכים עם ספרי הקדש . כי אמר (כמו שהביא יוסף בספרו הרדאסון נגד אפיון) שמלך מ"ג שנה . והנה בסוף ירמיה ובסוף מלכים כתוב כי חויל מדרך הוליד יחזקאל מביית בבל בשנת מלכו היא שנת ל"ז לגלות יהויכין . והנה יהויכין בלה אחר י"א שנה למלכות יהויקים . ונבוכדנאצר מלך בשנה הרביעית ליהויקים . נשאר ז' שנים ליהויקים ול"ז לגלות יהויכין . הרי מ"ד . ושכח אחת נבלעה ביותים . אמנם המלכים אשר מלכו אחרי נ"כ לדברי בירוסו (לפי מה שהביא יוסף בספר הנזכר) אלה שמונתם ואלה שנות מלכותם :

Evilmaraduk	2
Neriglissar	4
Labosoarco	— $\frac{3}{4}$
Nabonnedus	17
	23 $\frac{3}{4}$

ועם מלכות נבוכדנאצר הרי 67 . ודע כי בירוסו טעמו אומר כי נריגליסר ולאבוזארקוד לא היו מזרע נ"כ . ולפי זה ידק מה שכתוב למעלה כ"ז ז' ואת בנו ואת בן בנו . ואמנם נבוכדנאצר נראה שהוא בלשאצר בן בנו של נבוכדנאצר . ואעפ"י שאין נראה בן מדברי בירוסו . ואין ספק כי גם בדברי בירוסו יש שבוש . כי אמר כי כורש לא המית את מלך בבל . וכן בפרטים אחרים . ע"ש . ואין ספק כי יותר ראוי לשמוך על דניאל שהיה בימי המלכים ההם . ודע כי יש עוד חשבון אחר לשבעים שנה . לא למלכות נבוכדנאצר . אך לחרבות ירושלים . עיין ראב"ע בדניאל ט' ב' . ורד"ק בזכריה א' י"ב . ובסוף ד"ה : (יא) אחרית ותקוה . אחרית טובה . כלומר טובה לזמן פתיד . כמו כי אחרית לאיש שלום (תהלים ל"ז ל"ז) כי אם יש אחרית ותקוה לא תכרת (משלי כ"ג י"ח) . אם מלאת ויש אחרית ותקוה לא תכרת (שם כ"ד י"ד) . ותקוה ענינו ב"אם הדבר המקוה . וכן ב"אם רש"י בצבורות (י"ו ב') אחרית ותקוה . שחלף אחריתו טובה ורואה מה שקויו : (יב) וקראתם אותי והלכתם . כעטס . וילך סלח . ידל : (יד) ושבת י את שבותיכם . מלח שב ונת או שבי . במלחם הואת השבורה

בספרי הקדש איננה מלשון שביה וגלות כדעת יונתן ורד"ק (קולעים ורו' וגו') אלא משרש שוב. כמו' לזות משרש לו. כדעת קולעים. וכוונת המליצה הזאת החזרת האדם או הגוי למצבו הראשון. ורחיק לזה וה' שב את שבות איוב ושם אין מקום לשביה וגלות. וכן ושנתי את שבותיהן את שבות מרום ובנותיה (יחזקאל י"ו י"ג) ומרום לא הלכה בגלות. וכן מצאנו פעם אחת בשבט ה' את שיבת ליון. שהוא בלא ספק משרש שוב:

(טו) כי אבדתם וגו'. כל זה אני אומר לכם מפני שידעתי שאתם בוטחים בגביחי שקר שלכם. שמבטיחים אתכם כי עוד מעט תשובו אל ארצכם. לפיכך אני אומר לכם: בטיחם ושבו וגו' וגו' :

(יז) השוערים. רש"י רד"ק (ורו' וגו' ואחרים) פירשו מלשון שערורה. וזה רחוק. כי מה שהוא שערורה מביא חרדה ופחד. לא מ'אום. וי' ד' מיכאילים פירש מל' ערבי. מין מראה הנטות לשחור. והמתרגם היוני תיאודוסיאון כתב המלה ככתבה Soyareim וכן נכון. כי נראה שהיה שם למין תאנים הידוע אלס. ואולי טעם שוערים שהם נשאים תמיד בשער הפירות כי אין איש קונה אותם. והנה הם כמו השוער היושב תמיד בשער; ולהבדיל בין ענין לענין אמרו שוערים בקמץ :

(יח) ראדה. שיהיה המקלל אומר תהיה כפלוני :

(יט) ולא שמעתם. לא הם ולא אחס (רד"ק) :

(כא) אחאב בן קוליה וצדקיה בן מעשיה. לא מכרו אלא כאן. ועיין סנהדרין ל"ג. אמנם מעשה שושנה כבר העיד היירונימוס בהקדמתו לקריאל שהיו חכמי ישראל מלטיגים עליו. ואומרים כי איש יוני בדה אותו שהרי נמצא בו ל' המפל על הלשון שאינו טפל אלא בלשון יון. עיין שם :

(כב) ובאחב. מפני שהסרה האל"ף מהמכתב והוטלה תנועתה על החי"ת (כמשפט אותיות יהו"א). אף בלא השמטת האות מן המכתב כמו ישמעאל במקום ישמעאל) לפיכך פתח האל"ף הראשונה הולך להתחלק בסגול. ^ת

בעבור ^ת היות אחריו חי"ת קמוצה כמו החכם (המדקדק ר' שלמה זלמן הענא) :

(כד) ואל שמעיהו. ענין אחר. והוא נבואה שנחבא ירמיה זמן מה אחר הקודמת. אחר שהגיע ספרו לבבל. ואחר שכתב שמעיה מה שכתב עליו : הנחלמי. על שם עירו (יונתן ורש"י). ורד"ק פירש על שם שהיה חולם חלומות :

(כה) צפניה. נראה שהוא כהן המשנה שנהרג בזמן החרבן (למטה ל"ב כ"ד ומלכים ב' כ"ה י"ח) :

(כו) תחת יהודיע הכהן. הוא יהודיע שהיה בנבי יואש. והיה שמו גדול בין הכהנים הגדולים. כי הציל את ישראל מיד עתליה : להיות פקידים. היל"ל פקיד. ועכשו צריך לפרש כדי שיהיו פקידים. שאתה חפיקד פקידים :

המהפכת . ע' למעלה כ' ב' : הציבור . בלשון שמרני נמצא שרש נק
להוראת הסגירה והעלירה והוא נזר מן שרש נק:
(כח) ארכה היא . הגלות (רש"י ורד"ק) . או הוא כמו קטנה או גדולה
שענינו דבר קטון או דבר גדול . כי אומרים לי נקבה על מה שבלשון
רומי אומרים לי neutrum והלשון נופץ על מלתא שהוא תרגום דבר ; וכן
כאן הכוונה ארוך הוא הענין :
(כז) איש יושב בתוך העם הזה . שישב עם עולי הגולה לשבת בא"י .
ופי"כ לא יראה שמעיה בטוב אשר חני פושע לעמי . וזה לאחר מותו .
כי מחמת ימות בשבעים שנה של גלות . אבל לא יראה בטוב ע"י זרעו .
כי ימחה שמו משראל . וזה היה אללס רעה גדולה :

ד

(ב) את כל הדברים אשר דברתי אליך . הם הכתובים אח"כ ממסוק
ד' וחיך . רד"ק דון יצחק (ורו') . ואמר דברתי כי תחלה הודיעו ה'
את הענין ואח"כ אמר לו כתוב . וטעמו שיכתוב מפני שהענין לעתיד . ולא
לדבר אל העם . וכמו שכתבתי בישיה י"ב . ושורריר רלס להוכיח מזה כי
הנביאים לא היו רבילים לכתוב כל נבואותיהם על ספר . רק היו משמיעים
אותם אל העם . ולא אמר כלום . כי נבואות האמירות לעורך השעה היה
הזוי לך ואמרת . והנביא היה הולך ומדבר אל העם והיה ג"כ כותב בספרו .
אבל הנבואות האמורות לימים רחוקים . לא היה הנביא משמיע אותן בקהל .
ולא היה האל אומר לו לך . ואמרת . אבל היה אומר לו שיכתוב הדברים
על הספר :

(ג) כי הנה ימים באים . לעתיד לבא . נבואה העתידה . כי סימן זה
ושלחמיו ענין חמר הס . וסימן ל"ה מקיים לא ינתש ולא יחרס עוד
לעולם . וכן דעת יונתן רד"ק ודון יצחק - אמנם רש"י ואחריו גרסו פירשו
על גאולת בבל :

(ה) קול חרדה שמענו . הנביא מצייר יוס' ה' צבוא לבוא את ישראל .
ומדבר כאלו רואה ושומע את הגוים מרדים ורונזים . ורד"ק אומר שהם
דברי האומות . ושוררער ורו' שהם דברי ישראל בגלות בבל :

(ו) שאדו נא וראו . זוי למי שיהיה - על דרך נחמו נחמו עמי (ישעיה
מ' א') . עיין מה שכתבתי שם : אם יולד זכר : אם רגיל הוא או אם
יכול זכר להיות יולד :

(ז) כאין כבדו . עיין למעלה י' ו' . וברע"ח רמ"ח וברישא מאין : ועת
צדה היא ריעקב . כעטס וירא יפקב מאד ויר לו . עיין פחד
והאנס : וממנה ישע . שלא תבואהו רפה :
(ח) אשבור עורו . של האויב (כמו ופרכת עולו מעל עוהדך) אפי' שלא